

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma

Pirmsskolas skolotājs

ALLA GROZA

**4 gadīgu bērnu emocionālā pārdzīvojuma sekmēšana vizuālajā mākslā
pirmsskolā**

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Docente	Dr.paed.	Daiga Kalēja-Gasparoviča	
Akadēmiskais amats	Zinātniskais/akadēmiskais grāds	Vārds, uzvārds	Paraksts

RĪGA 2023

ANOTĀCIJA

Kvalifikācijas darba temats ir četrgadīgu gadīgu bērnu emocionālā pārdzīvojuma sekmēšana vizuālajā mākslā pirmsskolā. Autore Alla Groza, kvalifikācijas darba vadītāja - Doc., Dr. paed. Daiga Kalēja-Gasparoviča.

Darba mērķis ir teorētiski noskaidrot un praktiski pārbaudīt, kā vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmējams četrgadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums.

Darbs sastāv no trim sadaļām, divas pirmās ir teorētiskas sadaļas, trešā sadaļa ir empīriskais pētījums, kurā aprakstīta pētījuma metodoloģija, pētījuma norise un pētījuma rezultāti un to analīze.

Teorētiskajā daļā ir analizēta bērnu emocionalitāte pirmsskolā un tās sekmēšana no četrgadīgu bērnu emocionālā pārdzīvojuma sekmēšanas viedokļa. Darbā izmantotas H.Mongomerija (2020), F.Karlgrēns (2008), F. Bīlds (2010), L.Freitele (2017), V. Purēns (2019), G.Svence (1999), D.Kalēja-Gasparoviča (2019, 2020), A.Vecgrāve (2005), Ē.Kalvāns (2018) u.c. teorētiskās atziņas. Darba empīriskajā daļā tika pārbaudītas teorētiskās atziņas praktiskā darbībā piecās nodarbībās.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt literatūru par bērnu emocionālo pārdzīvojumu sekmēšanu vizuālajā mākslā pirmsskolā.
2. Pārbaudīt teorētiskās atziņas empīriskā pētījumā un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes :

1. Teorētiskā: literatūras analīze.
2. Empīriskās: pedagoģiskais vērojums, bērnu analīze.

Pētījuma bāze: Pirmsskolas izglītības iestāde X, 10 četrgadīgi bērni.

Kvalifikācijas darba apjoms: 56 lappuses, 10 attēli, 3 tabulas, 11 diagrammas, izmantoti 38 literatūras avoti.

Atslēgas vārdi: emocionālais pārdzīvojums, vizuālā māksla, emocionalitāte, pirmsskolas pedagoģiskais process.

ANNOTATION

The topic of the qualification work is to promote the emotional experiences of four-year-olds in visual arts in pre-school. Author Alla Groza, Head of Qualification work - Doc., Dr. Paed. Daiga Kalēja-Gasparoviča.

The purpose of the work is to theoretically find out and practically test how the emotional experiences of four-year-olds can be promoted in the visual arts in pre-school.

The work consists of three sections, the first two being theoretical sections, the third section being the empirical study describing the methodology of the study, the course of the study and the results of the study and their analysis.

The theoretical part analyses children's emotions in pre-school and promotes them from the point of view of fostering the emotional experiences of four-year-olds. The work uses theoretical knowledge from H.Mongomery (2020), F.Carlgren (2008), F.Bīlds (2010), L.Freitele (2017), V.Purēns (2019), G.Svence (1999), D.Kalēja-Gasparoviča (2019, 2020), A.Vecgrāve (2005), Ē.Kalvāns (2018), etc. In the empirical part of the work, theoretical lessons were learned in practice in five lessons.

Study tasks:

1. Analyse literature on promoting children's emotional experiences in the visual arts in pre-school.
2. Examine theoretical knowledge in an empirical study and analyse the results obtained.

Study methods:

1. Theoretical: literary analysis.
2. Empirical: pedagogical observation, child analysis.

Study Base: preschool X, 10 four-year-olds.

Qualification job size: 56 pages, 10 images, 3 tables, 11 charts, 38 literature sources used.

Keywords: emotional survival, visual art, emotionality, preschool pedagogical process.

SATURS

Ievads.....	5
1. Bērnu emocionalitāte pirmsskolā.....	7
1.1. Emocionalitāte un emocionālais parzīvojums.....	7
1.2. Bērnu visparējais raskurojums.....	11
2. Vizuāla māksla pirmsskola.....	16
2.1. Uz problēmu vērsts mācību saturs.....	16
2.2. Pedagoģiska darbība un idēju katalogs.....	21
3. Empīriskais pētījums.....	29
3.1. Pētījuma metodoloģija.....	29
3.2. Pētījuma norise.....	32
3.3. Pētījuma rezultāti un to analīze.....	43
Secinājums.....	51
Literatūras un avotu saraksts.....	53
Pielikumi.....	56

IEVADS

Pirmsskolas vecums tiek uzskatīts par vissvarīgāko periodu cilvēka dzīvē. Tieši šajā vecumā veidojas bērna psihe un emocionālā personība. Emociju attīstībai ir liela nozīme. Tās attīstībai ir nepieciešams izmantot visus izziņas procesus, prasmes un zināšanas, kā arī pozitīva emocionāla attieksme pret apkārtējo pasauli un cilvēkiem. Pirmsskolas vecumā bērna jūtas ir ļoti spēcīgas un tiek paustas īpaši spilgti.

Mākslas darbu izpētes procesā ir redzams bērna emocionālais noskaņojums un sajūtas. Ar mākslas palīdzību bērns attīsta jaunas spējas emocionāli izjust mākslu. Emocijām ir nozīmīga loma personības veidošanās procesā. Tās veicina iztēli un radošumu, 4 gadu vecumā bērni jau ir uzkrājuši zināmu pieredzi, apguvuši pirmos soļus glezniecībā, tas dod iespēju bērniem radoši izpausties.

Bērns spēj izvēlēties savu tehniku, lai radītu mākslas darbu. Bērni turpina izmantot arvien jaunas zīmēšanas tehnikas. Ar skolotāja palīdzību un viņa izvēlētu pārdomātu darba materiālu, kas jāapgūst jaunam mākslas piedzīvojumam un emocionālajam pārdzīvojumam bērns spēj veiksmīgi attīstīties un izpausties. Ar bagātu iztēli apveltīts bērns atver sevī jaunas prasmes, veidojot ciešu saikni starp iztēli un domāšanu. Pirmsskolas vecuma bērna iztēle izpaužas spilgtu ideju veidā.

Krāsu pasauli cilvēks iepazīst izmantojot mūsu maņu orgānus. Tieši bērnībā jūtas un maņas izpaužas spilgtāk. Pirmsskolas vecuma bērnam raksturīga visa veida materiālu iepazīšana un izmantošana. Bērns iepazīst pasauli ar dzirdes, garšas, redzes, ožas palīdzību. Darbojoties ar daudz un dažādiem materiāliem, bērna mākslinieciskā izaugsme būs daudz veiksmīgāka (Zāle,2008).

Zīmēšana ir pirmā un vienkāršākā aizraujošā māksla, kuru ar lielāko prieku un aizrautību bērni apgūst tieši pirmsskolas vecuma posmā. Zīmēšana attīsta emocionālo stāvokli jebkurā praktiskā darbībā, palīdz pašattīstībā un palīdz bērna personībai veidoties.

Pētījuma objekts: vizuālā māksla pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: 4 gadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums.

Pētījuma mērķis: teorētiski noskaidrot un praktiski pārbaudīt kā vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmējams 4 gadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums.

Pētījuma jautājums: kā vizuālajā mākslā pirmsskolā sekmējams 4 gadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt literatūru par emocionālo pārdzīvojumu sekmēšanu vizuālajā mākslā bērniem pirmsskolā.

2. Parbaudīt teorētiskās atziņas empīriskā pētījumā un analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma metodes

1. Teorētiskā: literatūras analīze.
2. Empīriskās: pedagoģiskais vērojums, bērnu analīze.

1. Bērnu emocionalitāte pirmsskolā

1.1. Emocionalitāte un emocionālais pārdzīvojums

Vispārējo sapratni par emocijām, emocionālo pārdzīvojumu bērns iegūst kā caur prieku tā arī sašutumu. Vienas lietas bērnam ļoti patīk, citas, tieši pretēji, absolūti nē. Pamatojoties uz šīm emocijām, bērns parāda savas emocijas un noskaņojumu. Emocijas ir sajūta, ko bērns šobrīd izrāda, viņa jūtas izpaužas emocijās. Emocijas un jūtas bērna dzīvē ir ļoti svarīgas. No tām ir atkarīgs, kā cilvēks pārvar grūtības mācībās un izpauž savu radošumu.

Jēdzienu “emocijas” cilvēki lieto ļoti bieži, bet emocijas būtību un skaidrojumu nav viegli raksturot. A. Vorobjevs jēdzienu “emocijas” raksturo sekojoši: kad cilvēks tieši tiekas ar jūtu priekšmetu, viņā subjektīvais vērtējums saistībā ar šo priekšmetu, t.i., notiek jūtu pārdzīvošanas process (Vorobjevs, 2000).

Daudzi autori (Špona, Jermolajeva, Stangane, Siliņa-Jasjukeviča, Tauriņa, Medne, Līduma, Randoha, Augstkalne, Vigule) uzskata, ka vienas no svarīgākajām jūtām bērna attīstībā ir emocijas. Ja bērni prot kontrolēt savas emocijas, tad arī citās darbību jomās bērnam būs viegli. Ja bērns nav apguvis prasmi kontrolēt savas emocijas, tas bieži var pāraugt garīgos traucējumus un bērnam būs ļoti grūti tik galā (Špona, Jermolajeva, Stangane, Siliņa-Jasjukeviča, Tauriņa, Medne, Līduma, Randoha, Augstkalne, Vigule, 2015).

Lietuviešu psihiatre G. Germanavičiene emocijas definē- ka tas ir noteikts stāvoklis, kas nav ķermeņa sajūta, bet var izraisīt dažādas ķermeņa sajūtas, nav doma, bet var radīt noteiktas domas, nav darbība, bet var mudināt veikta kādas darbības (Germanavičiene, 2021).

Jau 4 gadu vecumā bērna jūtu pasaule ir bagāta ar tādām emociju izpausmēm kā smaids, asaras, ķermeņa kustības, mīmika, histērija, smiekli. Savus emocionālos pārdzīvojumus bērnam ir grūti kontrolēt, tādēļ arī viņa noskaņojums bieži mainās. Pirmsskolas vecumā bērna emocionālā reakcija ir impulsīva un tieša, atklāta. Bieži tas notiek tā, jo bērns neprot vadīt un kontrolēt savas jūtas. Tādējādi viņa emocijas sāk kontrolēt viņa uzvedību. Bērnam kļūst grūti izpildīt uzdevumu, jo viņš vēl nav apguvis nepieciešamās prasmes, kas bieži kļūst par galveno krīzes situāciju rašanās iemeslu.

Bērniem krietni grūtāk ir izprast negatīvās emocijas nekā to pretējās, pozitīvās emocijas. Prieks no skumjām stipri atšķiras jau kopš agras bērnības. Bērniem līdz 5 gadu vecumam

emocionālās sajūtas bieži ir jauktas (Špona, Jermolajeva, Stangane, Siliņa-Jasjukeviča, Tauriņa, Medne, Līduma, Randoha, Augstkalne, Vigule, 2015).

Bērns sevi uztver kā jūtu orgānu, reaģē uz visu apkārtējo, kas ar cilvēku notiek. Galvenais orientieris ir ticība tam, ka bērns zina, kas ir labi, kas ir slikti. Jāsaprot tas, ka visu, kas notiek bērna dvēselē, atceras viņa prāts (Karlgrēns, 2008).

Daudzi bērni pēc dabas ir jūtīgāki par citiem. Šie bērni ir daudz iespaidojamāki, viņi burtiski visu ņem pie sirds, jūt vairāk nekā citi gan fiziski, gan garīgi. Nav viegli saprast četrgadīga bērna stāvokli, bet, bērnam paaugoties, tas kļūst vienkāršāk. Ja bērns spēj kontrolēt emocijas bez raudāšanas, tas nenozīmē, ka viņš nav emocionāls

(<https://www.delfi.lv/calis/enciklopedija/emocionals-berns-ka-pareizak-mierinat-satraukuma-brizos.d?id=50012091>). Cik ātri un spēcīgi bērna emocijas parādās, tikpat ātri tās arī pazūd. Prieks mijas ar skumjām. Bērna emocionālais stāvoklis var mainīties vairākas reizes dienā.

G. Svence raksta, pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes - vienlaikus bērni var izpaust dusmas, zaudēt paškontroli un izjust to pašu, ko izjūt cits cilvēks, t.i. emocionālo pārdzīvojumu - *empātiju* (Svence, 1999).

F. Karlgrēns norāda, ka visam, kas notiek ap bērnu ir jābūt tieši saprotamam, uztveramam un sajūtamam. Tā tas arī izpaudīsies bērna psiholoģiskajā pasaulē (Karlgrēns, 2008).

Šie piemēri pierāda, ka pirmsskolas vecumā jūtām bērna dzīvē ir liela nozīme. Attieksme pret apkārtējo pasauli, attieksme pret sevi, parāda bērnam, cik laimīgs un emocionāli sagatavots viņš var būt. H. Montgomerija savā grāmatā norāda, ka ir jāpalīdz bērnam izteikt savas jūtas un emocijas vārdos, lai bērns pieņemtu pasauli kā vietu, kur var paust savas jūtas (Montgomerija, 2020).

L. Freitele apgalvo, ka bērnam ir jāizprot arī negatīvās emocijas, jāiemācās, ka negatīvās emocijas arī ir nepieciešamas cilvēka dzīvē. Pieaugušais var palīdzēt atbrīvoties no negatīviem emocionāliem pārdzīvojumiem, paskaidrojot, kas ir bailes, skumjas, dusmas, vienlaikus parādot bērnam, ka viņš ir mīlēts neatkarīgi no viņa garastāvokļa (Freitele, 2017).

Pirmsskolas vecuma bērnu nervu sistēmu raksturo nelīdzsvarotība. Šie procesi ātri viens otru nomaina no mierīgākiem uz aktīvākiem, tāpēc bērni ir tik emocionāli un kustīgi. Lielākajai daļai bērnu līdz noteiktam vecumam garīgo darbību regulē kreisā smadzeņu puslode. Tāpēc bērnos emocijas, fantāzijas un radošā darbība izpaužas tik aktīvi. Bērnam augot, viņa izteiktās nervu procesus iezīmes kļūst mazāk izteiktas. Vienaudžu vidū jebkurā vecumā ir gan nesavaldīgi, ļoti

emocionāli, un otrādi, mierīgāki un lēnāki cilvēki, cilvēka kļūstot vecākam viņa rakstura īpašības īpaši nemainās (Puškarevs, Golubeva, 1999).

Ē. Kalvāns savā gramāta norāda, pirmsskolas vecumā reakcijas ļoti mainās (raudot, aizsedzot seju ar rokām, saspiežot dūres, nodarot kaitējumu jebkuriem priekšmetiem). Laika gaitā šī reakcija kļūst vieglāk kontrolējama, tās spēks nav tik spilgti pamanāma. Bērns apzinās, ka būs jāpriecejas un jāskumst ne tikai par to, ko viņš šobrīd dara, bet arī par to, kāds būs rezultāts pēc padarītā (Kalvāns, 2018).

Ieteicams regulāri runāt ar pirmsskolas vecuma bērnu par emocijām. Runāt par emocijām ir laicīgi brīdināt bērnu vai sagatavot viņu jebkurai situācijai. Tā, pēc paša vārdiem, ir dzīves radīta "pieredze". Var dalīties iespaidos un runāt par emocijām, laicīgi paskaidrot bērnam, ka katrs kaut ko pārdzīvo, padomāt, kā pareizi izteikt savas emocijas, lai nekaitētu bērnam (Purēns, 2019).

V. Purēns raksta, ka bērna emociju regulēšanai nevajadzētu kaitēt citiem. Ar pieaugušā palīdzību jānoskaidro, kā bērns jūtas, jāpārrunā iespējamie problēmas risinājumi. Pieaugušais var palīdzēt situācijas risināšanā, palīdzot bērnam atbrīvoties no negatīvām emocijām (Purēns, 2019).

Vecāki ir pirmais avots, kas māca bērniem, kā tikt galā ar savām emocijām un kā tās izpaust. Tas kā pieaugušais izskaidro emociju jēdzienu un cik regulāri tas notiek atstāj uz bērnu milzīgu ietekmi. Svarīgi atcerēties, kādu uzvedību parāda pieaugušais. Bieži sastopamais pieaugušā dusmīgais emocionālais stāvoklis mazina bērnam daudzveidīgu emociju attīstību (Špona, Jermolajeva, Stangane, Siliņa-Jasjukeviča, Tauriņa, Medne, Līduma, Randoha, Augstkalne, Vigule, 2015).

G. Svence raksta, ka tuvības trūkums ar bērnu bērnībā var nelabvēlīgi ietekmēt turpmāko bērna likteni, bērns izaug vienaldzīgs. Viņš saskaras ar faktu, ka nav iespējams izveidot normālas attiecības ar citiem cilvēkiem. Pieaugušajiem jābūt tuviem ar saviem bērniem, veltot vairāk laika, būt taktiskākiem. Tieši rūpes un interese par bērnu var pasargāt viņu no nevēlamām garīgiem traucējumiem. Tikai pozitīvā emocionālā attieksme pret bērnu iemācīs būt pārliecinātam un ticēt savām spējām (Svence, 1999). G. Svence uzsver, tā kā daudzi vecāki paši ir pakļauti emocionāliem pārdzīvojumiem, un visbiežāk tas ir bērnībā gūtu garīgu traumu vai daudzu stresa situāciju ietekme vecākā vecumā. Diemžēl negatīvās situācijas un to emocionālā izpausme tiek atspoguļota uz viņu bērniem, tādējādi bērni kļūst par savu vecāku upuriem un ķīlniekiem un tiek pakļauti emocionālajai vardarbībai (Svence, 1999).

A.Vecgrāve savā grāmatā raksta - emocionālā vardarbība psiholoģijā to raksturo kā izsmiešanu, kā arī bērna personisko tiesību atņemšanu. Negatīva attieksme pret bērnu var slikti ietekmēt viņa psiholoģisko stāvokli, apdraudot bērna attīstību un veselību. Emocionālā nevērtība pret bērniem no pieaugušo puses negatīvi ietekmē bērnu, tas izpaužas kā bērnu interešu ignorēšana (Vecgrāve, 2005).

Psihoemocionālās veselības kritēriji :

Pasaules Veselības organizācija definēja veselību kā sociālo un psiholoģisko labklājību, psihoemocionālais stāvoklis ir svarīga veselības sastāvdaļa.

Svarīgi psihoemocionālās veselības kritēriji:

- Spēt paskatīties uz situāciju no abām pusēm
- Pielāgoties kaut kam un nejusties neērti
- Pārvaldīt jūtas, izprast savas jūtas, uztvert citu cilvēku emocijas
- Pašrealizācija, Spēja parādīt sevi un savus talantus
- Spēja pieņemt neatkarīgu lēmumu
- Patstāvīgi tikt galā ar stresu, būt elastīgam
- Regulēt intensīvus pārdzīvojumus (Ancāne, Ancāns, Miksons, Remese, 2014).

Bērna emociju attīstīšanai ir liela psiholoģiska nozīme. Bērna jūtas un emocijas ir jāattīsta, mākslas darbu uztveres procesā bērnos attīstās spēja emocionāli pārdzīvot, uztvert un saskatīt skaisto un neglīto gan mākslā, gan vidē. Tēlotājmāksla kā līdzeklis bērna emocionālai attīstībai ir svarīga darbība gan izglītojošā, gan praktiskajā darbībā.

Vēlme pēc radošuma pirmsskolas vecuma bērnam parādās vidē kurā viņš dzīvo. Viņa fantāzija un pašizpaušme ir realitātes uztvere, un radoši aktīvam bērnam ir attīstījusies novērošanas un vides uztveres prasmes. Šādam bērnam ir vairāk ideju un iztēles (Gasparoviča, 2020). Pēc K. Gasparovičas domām bērns sāk novērtēt savus mākslas darbus, mērķtiecīgi izpaužot savas radošās spējas, nekam netraucējot, radot pozitīvu pasaules apziņu un uztveri (Kalēja-Gasparoviča, 2020).

4 gadu vecumā bērna emocionālā attīstība ir saistīta ar jaunām interesēm, vaļaspriekiem un vajadzībām. Bērna emocionālā pasaule pirmsskolas vecumā kļūst daudzveidīgāka un bagātāka. Bērna dzīvē ir liela nozīme emocijām. Emocijas palīdzot uztvert reālas situācijas un reaģēt uz to. Personības veidošanās ir viens no pirmsskolas vecuma bērna psiholoģiskās attīstības virzieniem, bērns apzinās savu "es", sāk sevi novērtēt no malas. Šāda lomu spēle palīdz pirmsskolas vecuma bērnam saprast otru cilvēku un redzēt sevi no malas, spēlējot bērns mācās saprast ne tikai sevi, bet

arī savu vienaudzi, ņemt vērā viņa vēlmi un izprast viņa noskaņojumu (<http://spc.pruzhany.by/osobennosti-emocionalnogo-razvitiya-rebenka-doshkolnogo-vozrasta/>)

Bērnu spēles attīsta draudzību, simpātijas vienam pret otru, interesi par priekšmetiem, ar kuriem bērni spēlējas. Īpaši izteismīga ir bērnu humanitārā sabiedriskums, viņu intelektuālā attīstība un valodas prasmes. Lai bērns funkcionētu sociālajā vidē, viņam ir jārealizē sevi un sava attieksme pret vienaudžiem, jāveicina emocionālā un sociālā komunikācija grupas spēlē.

Spēlē pirmsskolas vecuma bērni dalās savā pieredzē, emocijās, parāda savu uzvedību, koriģē savu attieksmi, kas kļūst par pamatu visai tālākai dzīvei. Rotaļas procesā bērnam palīdz iejusties bērnu pulciņā, veidojot jaunas attiecības. Kopīga spēle satuvina bērnus, radot komfortablu vidi, kurā bērns zina savu lomu (Dzintere, Stangaine, 2007).

Citiem vārdiem sakot, bērnam ir liela interese par vienaudžiem. Ziņkārība liek bērniem pastāvīgi uzdot jautājumus par to, ko viņi dara un ko viņi redz. Bērni ir gatavi daudz runāt un apspriest dažādus jautājumus, tādējādi izziņas process un zinātkāre vislabāk tiek apgūta aizraujošās sarunās vai interesantā spēlē.

Secinājums. No iepriekš minētā mēs varam secināt, ka jūtu un emociju vērtība dzīvē, cilvēka darbībā ir ļoti augsta. Emocijas un jūtas nosaka cilvēka uzvedību un reakciju, kā arī dzīves mērķu izvirzīšanu. Emocionālais stāvoklis veicinas bērna personības attīstību, ieaudzinot viņā pozitīvas īpašības un labestīgu attieksmi gan pret vienaudžiem, gan pieaugušajiem. Pozitīvas emocijas sniedz adekvātu reakciju uz dažādām dzīves situācijām, tāpēc bērnam ir svarīga vide, kurā viņš atrodas, vecāku mīlestība un rūpes, kas bērniem sniedz laimīgu bērnību.

1.2. Bērna vispārējais raksturojums

Mūsdienās strauji mainās dzīves apstākļi, principi un vērtības, kas iespaido bērnu dzīvi kopumā. Arī ģimene ietekmē bērna attīstību un tas viss izraisa likumsakarīgas sekas uz bērnu attīstību. Tāpēc skolotājiem un vecākiem ir svarīgi kļūt par pastāvīgiem sadarbības partneriem. Jo pirmsskolas izglītības iestādē bērna attīstība notiek ikdienas pedagoģiskajā procesā, kā arī tā jāattīsta bērnam ārpus. Skolotāja pienākums ir palīdzēt bērnam attīstīties personībai kopumā (fiziskā, sociālā, emocionālā, garīgā, kognitīvā jomā), tāpēc skolotājam ir svarīgi zināt, kādas bērna vajadzības attīstās katrā attīstības periodā.

Pasaulē zināmas vairākas bērna attīstības periodizācijas sitēmas, kas nedaudz atšķiras.

I. Puškarevs un A. Golubeva atzīst sekojošu attīstības periodizācijas iedalījumu:

- jaundzimušā vecumposms- pirmās 28 dienas, pirmās 10 dienas no tām sauc par agro jaundzimušā periodu;
- zīdaiņa vecumposms - no 29 dienām līdz 1 gadam;
- agrā bērnība - no 1 līdz 3 gadiem;
- pirmā bērnība (pirmsskolas vecums) - no 3 līdz 6 gadiem;
- otrā bērnība (jaunākais skolas vecums)- no 7 līdz 12 gadiem (zēniem). No 7 līdz 11 gadiem (meitenēm);
- pusaudža vecumposms no 12 līdz 16 gadiem (zēniem) un 11-15 gadiem (meitenēm);
- jaunieša vecumposms 16 līdz 21 gadam (zēniem) un no 15 līdz 20 gadiem (meitenēm) (Puškarevs, Golubeva, 1999).

Pirmsskolas periodā veidojas svarīgākie psiholoģiskie iedīgļi. Psiholoģiskās funkcijas centrālo vietu ieņem tādas bērnu psiholoģiskās attīstības īpašības kā uztvere, atmiņa, domāšana un uzmanība. Paplašinās bērna kognitīvās spējas un aktīvi attīstās iztēle un fantāzija.

G. Svence savā grāmatā norāda bērnu psihiskās attīstības raksturojumus:

Uztveres attīstība. Bērnam 4 gadu vecumā ir jāattīsta vizuālā uztvere. Bērni mācās izveidot un saredzēt lietu savstarpējo saikni. Bērns spēj redzēt un uztvert attēlu, kas viņam ir būtisks. Šajā vecumā bērnam jāturpina uzlabot krāsu uztvere un izpratne. Bērnam jāprot nosaukt pamatkrāsas, jāatpazīst figūras, jāprot tās salīdzināt. Bērni salīdzina figūras ar priekšmetiem, kuri tiem atrodas ikdienā visapkārt (Svence, 1999).

Atmiņas attīstība. Bērnu atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo atmiņu. Bērniem šajā vecumā ir izteiktāka atpazīšana kā reproducēšana. Bērni labāk iegaumē pārdzīvotās emocijas un intereses. Kā labākais iegaumēšanas paņēmiens tiek uzskatīts spēles vai spēles elementu iesaiste iegaumēšanas procesā (Svence, 1999).

Bērni pirmsskolas vecumā spēj iegaumēt jebkuru informāciju. Atmiņa bērniem kļūst par dominējošo funkciju. Bērni iegaumē dažādu materiālu, piemēram dzejoļus un stāstus. Visa pirmsskolas attīstības periodā bērnu iegaumēšanas spējas tikai uzlabojas (Kalvāns, 2018).

Uzmanības attīstība. Uzmanība ir saistīta ar uztveres attīstību. Bērni spēj viegli koncentrēties uz tiem emocionāli saistošiem priekšmetiem. Bērns vēros notiekošo tik ilgi, kamēr

viņam tas būs interesanti. Pamatā bērna uzmanība nav tik izteikti tīša. Bērns 4 gadu vecumā spēj koncentrēt savu uzmanību no 6-8 sekundēm. Vēlākā vecumā spēja koncentrēt savu uzmanību kļūst ilgāka. Bērna uzmanība ir cieši saistīta ar viņa paškontroli un gribasspēku (Svence, 1999).

Domāšanas attīstība. Bērni 4 gadu vecumā jau cenšas atrast lietu sākotnējo cēloni. Kāpēc? Tie aktīvi domā un intensīvi cenšas atrast cēloni un sakarības. Tādēļ bērniem rodas daudz un dažādu jautājumu. Šī rezultātā bērniem kļūdu un mēģinājumu rezultātā sāk attīstīties loģiskā domāšana. Bērniem, pateicoties attīstītajai iztēlei, šajā vecumā ir izteikta konkrētā domāšana. Iztēle attīstās pateicoties idejām un tēliem. Ar zīmējuma palīdzību bērns spēj realizēt savu iztēli, viņš saprot, ka pastāv saikne starp reālo dzīvi viņa spēju ar zīmuli pārnest domu uz papīra lapas. Viņš uz papīra cenšas pārnest savas domas un sajūtas. Viņš uz papīra zīmē nevis to ko redz, bet gan to ko zina un domā (Svence, 1999).

Pēc R. Fišera domām, domāšana uzlabo kā kritiskos tā arī radošos psihes aspektus. Domāšana ir iesaistīta katrā garīgajā procesā. Ar domāšanas palīdzību tiek risinātas problēmsituācijas un tiek pieņemti lēmumi. Domājošs bērns ir sociāls bērns (Fišers, 2005).

Spēja domāt nozīmē spēt uztvert jebkuru informāciju. Aplūkot situāciju no dažādiem skatupunktiem, novērtēt un pieņemt individuālus lēmumus un secinājumus, pamatojoties uz savu pieredzi.. Paplašinot savu redzesloku bērns labāk spēs izprast sevi, spēs interesēties par jauniem virzieniem, uzzināt ko jaunu, par ko agrāk pat nebija iedomājies. Bērnam ir nepieciešama drošme veidot un izteikt savu viedokli, attīstīt iztēli, atcerēties, iemācīties domāt un analizēt. Informācijas uztvere un prasme ar to rīkoties būs bērnam nepieciešama visas dzīves garumā.

Pēc L. Freiteles rakstītā bērns jau ir pastāvīga personība. Neskatoties uz to, ka bērnam ir mazāka dzīves pieredze kā pieaugušajam, katrs bērns kopš dzimšanas brīža jau ir individuāla personība. Bērnam kopš dzimšanas veidojas raksturs, tas veidojas no tā kas viņam patīk un kas nē, un “sava es” uzspiešanu. Tā ir bezjēdzīga cīņa. Ir nepieciešams cienīt bērna viedokli un izvēli (Freitele, 2017).

G. Svence uzsver, ka bērna pašcieņa sāk izpausties 3-4 gadu vecumā, kad viņi sāk salīdzināt sevi ar citiem. Šajā vecumā veidojas bērna pamatīpašības, viņi ar laiku saprot, ka viņi ir individuālas personības. Bērniem parādās tādas īpašības kā emocionalitāte, lēticitāte, komunikabilitāte un tāpat līdzpārdzīvošana. Šīs īpašības ir atkarīgas no vides kurā bērns atrodas (Svence, 1999).

Bērni ar labu pašvērtējumu spēj analizēt savu rīcību, spēj atzīt savas kļūdas. Viņi ir diezgan mierīgi, daudz pārliecinātāki par sevi, aktīvi un mērķtiecīgi. Viņi labi saprotas ar vienaudžiem un labprāt piedāvā tiem savu palīdzību. Radušās konfliktsituācijas risina mierīgi un nesāpīgi. Tādiem bērniem ir jūtama vēlme un tiekšanās pēc panākumiem. Bērni ar zemāku pašvērtējumu ir neizlēmīgāki, kautrīgāki, kā arī sliktāk uzticas apkārtējiem. Šie bērni ir diezgan jūtīgi un nedroši, bet ar pieaugušo jūtamam emocionālu atbalstu spēk atvērties. Bērni ar pazeminātu pašvērtējumu trūkst iniciatīvas. Tādiem bērniem ir zems sociālais statuss starp cilvēkiem un viņi reti atrod sev līdzīgi domājošos. Ja bērns sabiedrībā ir sociāls, ja viņš spēj atšķirt dažādus viedokļus, ja viņš spēj just citus cilvēkus, tad viņam būs viegli būt komunikablam. Ja būs viegli komunicēt, kļūt par līderi vai “kompānijas dvēseli”. Sociāli sagatavots bērns viegli risinās konfliktsituācijas (Bilts, 2010).

Bērna attīstība nozīmē bērna patstāvīgumu. Bērns viegli spēj paveikt uzdevumus pats. Marija Montesori secināja, ka bērna vajadzība ir tiekšanās pēc attīstības. Pret šo īpašību ir jāattiecas ar cieņu un sapratni. (Gipenreitere, 2008). Tiekšanās pēc neatkarības, vēlme visu darīt pašam kļūst izteiktāka 4 gadu vecumu. Bērns spēj vairāk par sevi parūpēties, viņam mazāk nepieciešama pieaugušo palīdzība. Kā otra patstāvīguma iezīme ir bērna savu tiesību izcelšana un pat to pieprasīšana.

F.Bilts uzskata, ja bērns nespēj iedomāties sevi cita cilvēka vietā, viņš nav spējīgs just otru cilvēku. Empātijas trūkums var būt par bērna sliktās uzvedības iemeslu. Bērns, kuram ir attīstīta empātija būs spējīgs sniegt palīdzību un dalīties ar savām sajūtām. Tātad empātija ir bērnam nepieciešamā prasme, lai viņš justos ērti un droši jebkurā dzīves situācijā (Bilts, 2010).

Ja bērnam ir uzvedības problēmas, tad, iespējams, viņam trūkst uzmanības, mīlestības un cieņas. Uzmanības deficīts tieši ir saistīts ar viņa uzvedību. Saņemot mīlestību bērns jūtas aizsargātāks un jūtas droši (Kājiņa, Aunīte, 2006).

Kā savā grāmatā ir atzīmējusi Dzintere un Stangaine, bērnu socializāciju ietekmē gan bērna “es” attīstība, gan bērna temperaments – Bērnu individuālās attīstības iezīmes, kas atbilst viņa psiholoģiskajai aktivitātei un uzvedībai. Nepieciešams pievērst uzmanību tam kā bērns reaģē uz jauniem notikumiem, stimuliem un kā viņš pielāgojas jauniem apstākļiem. V. Kaspers, S. Tomas izceļ trīs temperamentu grupas. Vieglis, sarežģīts, bailīgs. Pie vieglā temperamenta ir bērni ar pozitīvu attieksmi un adaptāciju jaunā vidē. Pie sarežģītā temperamenta attiecināmi tie bērni, kuri negatīvi attiecas pret jaunu vidi un kairinājumiem, kā arī tie ļoti lēni adaptējas. Pie bailīgā

temperamenta attiecināmi tie bērni, kuri lēni adaptējas jaunā vidē, jaunās situācijās un, ja viss norit pārāk ātri, tad bērns noslēdzas sevī (Dzintere, Stangaine, 2007).

Pirmsskolas vecuma audzināšana un izglītošana ir uzskatāma par vissvarīgāko problēmu gan teorijā gan praksē. Jo tieši šajā vecumā veidojas bērna personība. Par veiksmīgu bērna izglītošanu tiek uzskatīta bērna uzmanības, domāšanas, runas attīstīšana un tāpat pozitīva pasaules izpēte un iepazīšana. Pirmsskolas vecumā ir jāattīsta bērna domāšana un viņš jāmotivē fantazēt un analizēt. Bērnam ir nepieciešams apgūt prasmi patstāvīgi mācīties, analizēt un pieņemt lēmumus. Katra pirmsskolas pedagoga pienākums ir izveidot programmu atbilstoši bērna vecumposmam un attīstības spējām (Krinkele, 2002).

Secinājums. Bērna iekšējā pasaule kļūst bagātāka, bērns tiecas pēc patstāvības, bet tajā pašā laikā viņam joprojām ir nepieciešama pieaugušā palīdzība. Bērns interesējas par apkārt notiekošo, viņa pasaules uztvere visu laiku attīstās, kā arī tiek sasniegtas jaunas attīstības virsotnes.

2. Vizuālā māksla pirmsskolā

2.1. Uz problēmu vērsts mācību saturs

Analizējot literatūru pamatojoties uz pieredzi, var uzskatīt, ka darba problēma ir vērsta divos, bet savstarpēji cieši saistītos virzienos. Tās ir bērnu emocijas un šo emociju attēlojums vizuālajos darbos, tāpēc *mācību saturs* ir saistīts ar emocijām un vizuālo mākslu.

Mācību saturs ir bērna vecumam atbilstošs informācijas un uzdevumu kopums, kurš sniedz bērnam sapratni par pasaules kārtību un savu vietu tajā (<https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/macibu-satura-pilnveide/pilnveides-principi>).

Pirmsskolas mācību programmā sakarā ar emocijām norādīti sasniedzamie rezultāti: nosauc savas un cita emocijas (skumjas, bailes, pārsteigums) mācās paust tās atbilstoši situācijai, atšķir labu rīcību no sliktas; pēc vajadzības sniedz emocionālu un praktisku atbalstu. Stāsta par pieredzi radošā darbībā, raksturo vizuālās mākslas, mūzikas, literārā darba radīto pārdzīvojumu (Pirmsskolas mācību programma, 2019).

Pirmsskolas mācību programmā ieteikti galvenie uzdevumi vizuālajā mākslā. Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā bērns vēro, rada un īsteno ideju daudzveidību, mērķtiecīgi izmanto mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, izvēlas un izmanto dažādus materiālus, stāsta par savu pieredzi radošā darbībā. Pirmsskolā bērns sāk iepazīt mākslas darbus, lai gūtu emocionālu pārdzīvojumu un pieredzi. Regulāra mākslas darbu vērošana veido ieradumu izzināt cita radīta darba. Bērns mācās pastāstīt par vēroto mākslas darbu. Savas idejas bērns atlasa materiālus un eksperimentē ar dažādiem tehniskajiem paņēmieniem. Tā darbojoties, bērns īsteno idejas, attīsta fantāziju, gūst pozitīvas emocijas no radošā procesa un rezultāta (Pirmsskolas mācībuprogramma, 2019).

Vizuālās mākslas darbībās iesaistāmas arī caurviju prasmes. Visas norādītās prasmes attiecas arī uz vizuālo darbību. *Kritiskā domāšana un problēmrisināšana* nozīmē uztveri un iztēli, krāsu un tēlu līdzības saskatīšana savā darbā, apkārtējā vidē un mākslas darbos. *Pašvadīta mācīšanās* ir darba vietas organizācija, darba efektivitātes novērtēšana, gandarījuma izjūta un lepnums par sasniegto, vērīgums, uzmanība, patstāvīga apkārtējās vides izpēte u.c. *Jaunrade un uzņēmējspēja* rosina radošo spēju atraisīšanās, iesaistīšanās radošajā procesā, jauna, unikāla objekta radīšana un idejas novērtēšana, jaunu prasmju apguve u.c. *Sadarbība ir nepieciešama jebkurā mācību jomā* (Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma, 2019).

Runājot par emociju izpausmēm un to problēmām pirmsskolā, autori izsaka dažādas atziņas.

Nopietnām pārdomām rosina J.M. Seligmana atziņa, kurā uzsvērts, ka bieži vien par daudz tiek vērotas un tiek pētītas tādas emocijas kā sāpes, ciešanas, dusmas, bailes, aizvainojums. Dzīvē ir tik daudz kā pozitīva, gaiša, tāpēc labāk vairāk uzmanība pievēršama priekam, laimei, jautrībai. Cilvēkam jāmācās dzīvē izmantot savas stiprās puses, savas pozitīvās emocijas, jo tad viņš jutīsies laimīgāks, iepriecinātāks, tad viņa dzīve būs jēgpilna. Tāpat autors iesaka cilvēkam netērēt savus spēkus, labojot savas vājās puses, bet gan nostiprinot tās īpašības, kas sekmē apmierinājumu un veiksmi (Seligman, 2000).

Līdzīga doma izskan arī atziņā, ka ļoti svarīga ir ticība savām spējām, prasme pārvaldīt savas emocijas, veicināt savstarpējās attiecības, jo tas viss kopumā ietekmē bērna psihosociālās funkcijas, viņa rīcību. Ja bērns labāk tiek galā ar savām gan pozitīvajām, gan negatīvajām īpašībām, ja viņš tic sev, tad daudz labāk risinās dažādas savstarpējās attiecības un komunikācijas problēmas, daudz vieglāk un mierīgāk risinās dažādus konfliktus. (Caprara, Delle Fratte, Steca 2002).

Ne noliedzot negatīvo emociju pastāvēšanu, reizēm arī to nepieciešamību, ar bērniem tomēr vairāk jārunā par pozitīvajām emocijām. R.M. Gutmans un R.W. Levensons (Gottman, Levenson) norāda, ka neadekvātas, nekontrolētas emocijas, milzīga kritika, pasivitāte saskarsmē var veicināt dažādas negatīvas izpausmes, piemēram, saslimšanu, nervozitāti, pat psiholoģiskas saslimšanas. Turpretī veiksmīga gan pozitīvo, gan negatīvo emociju pārvaldīšana veicina pozitīvu ietekmi uz labklājību, uz apmierinošām attiecībām. Tātad tieši šai efektīvajai emociju vadīšanai piemīt izšķirošā loma bērnu psihosociālajā adaptācijā un visas ģimenes funkcionēšanā (Gottman & Levenson, 2002). Protams, ka bērniem jāzina un jāatpazīst arī negatīvākas emocijas, bet tomēr daudz vairāk ir jārunā ar viņiem par pozitīvo.

Emocijas, to izpausmes ir cieši saistītas ar vizuālajiem darbiem. O. Petkeviča emocionāli skaidro, ka tieši zīmēšana ļauj bērnam sajust, izprast pašam sevi. Zīmējumā bērns var atklāt un ielikt savas emocijas, savas izjūtas, aizmirst par konfliktiem, par dažādiem spēcīgiem pārdzīvojumiem. Zīmēšana ir radošs izteiksmes veids, tas palīdz bērnam būt pašam, palīdz sapņot un cerēt. Zīmēšana nav tikai priekšmetu vai parādību atspoguļošana bērna apziņā un zīmējumā, bet zīmēšana - tā ir arī savas attieksmes, savu emociju, savas dziļākās būtības atspoguļošana (Petkeviča, 2008). Tātad zīmēšanas nodarbības nedrīkst novērtēt par zemu.

Austruma vizuālās mākslas pamatprincipus raksturo ar vairākām funkcijām, kurās svarīga loma ir emocijām. Bērnām ir jāiemācās skatīties, vērot un pamanīt apkārtējo pasauli, tās izpausmes; jāiemācās reproducēt pēc dabas; ar noteiktu mērķi jāiesaistās mākslas darba radīšanā un jāprot izprast precīzi definēts uzdevums, kuru grib pildīt, ko grib atklāt savā darbā (Austruma, 2015).

I. Miķelsone skaidro, ka bērnu zīmējumi liecina par bērna interesēm, vajadzībām un vēlmēm. Tie liecina arī par to, kas bērnu aizrauj, kas viņam ir galvenais. Bērns cenšas izziņāt apkārtējo pasauli, vēro, pēta, jautā. Daudz kas no tā parādās arī viņa zīmējumos, tāpēc šie zīmējumi var palīdzēt noteikt bērna izziņas līmeni. Svarīgi sekmēt bērna uztveri, novērošanas spējas, uzmanību, atmiņu. Jo bagātāki būs bērna iespaidi, jo bagātīgāka uztvere, jo vairāk jauku, pozitīvu emociju, kas atspoguļojas viņa mākslinieciskajā darbībā un tieši zīmējumā, jo tad tie kļūst izteiksmīgāki, bagātīgāki, radošāki (Miķelsone, 2003).

Lai bērnu darbi būtu radoši, lai viņi pēc iespējas brīvāk varētu izpausties savā radošajā un patstāvīgajā darbībā, vispirms ir apgūstamas zināmas prasmes un iemaņas. Tāpēc skolotājiem ir svarīgi pārziņāt to, kāds ir bērnu prasmju līmenis. Svarīgi ir tas, kāda ir bērnu mākslinieciski tematisko materiālu un rīku lietošanas prasme. Ne mazāk svarīga ir bērnu prasme veiksmīgi izvēlēties savai radošai iecerei atbilstošus tehniskos paņēmienus, izteiksmes līdzekļus. Bērniem būtu labi apgūstama acu un roku koordinācija, roku un pirkstu sīkās muskulatūras attīstība (Frīdenberga, 2003). Visas šīs prasmes apgūstamas jau no jaunākā vecuma, lai tālākajos posmos varētu paši daudz radošāk darboties.

Par to, ka bērniem apgūstamas dažādas prasmes un iemaņas, lai varētu tapat patstāvīgi, radoši darbi, ir doti ieteikumi gan V. Hībneres, L. Grasmanes (2000) pētījumos, gan B. Frīdenbergas (2003), gan I. Miķelsones (2012) darbos, gan Pirmsskolas mācību programmā (2019). Šajos darbos norādīts, ka bērni iepazīstināmi ar dažādiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Tās ir līnijas - gan dažāda veida (taisnas, liektas, viļņotas, laužas u.c.), gan dažāda virziena (horizontālas, vertikālas, slīpas u.c.), gan dažāda platuma utt. Tie ir silueti, punktēšana un svītrinājumi. Tās ir krāsas, to veidi, izmantojot krāsu apli, to jaukšana, pludināšana u.c. Tās ir tekstūras - svītrains, punktots, rūtots u.c. Bērni iepazīstināmi arī ar visdažādākajām tehnikām, kad izmantojami gan akvarelis, gan gvaša, gan akrils, gan ogle, gan jauktā tehnika, skrāpējumi, spiedogi un daudz citu paņemienu, dažādi papīri, dažādas to formas un lielumi utt. Jo bērni būs daudzveidīgāk iepazīstināti ar dažādiem materiāliem, tehnikām, paņēmieniem, jo oriģinālāki, patstāvīgāki,

radošāki būs bērnu darbi, jo arvien vairāk tiks realizēta pašvadītās mācīšanās prasme, kad bērni var eksperimentēt, pētīt un radīt savus vizuālos darbus.

Interesantas atziņas paustas un ļoti noderīgi skolotājiem būtu iedziļināties Z. Sīmanes pārdomās par to, vai drīkst bērnam ļaut krāsot zaķi, piemēram, lillā krāsā. Autore atzīst, ka noteikti drīkst un vajag vienalga kādā krāsā, ja tāda ir bērna vēlme un radošā iecere. Jāatceras, ka savos zīmējumos bērni bieži vien neatrodas reālajā pasaulē, bet savā pasaku, fantāzijas pasaulē. Tā ir viņa individuāla pieeja un izpratne, viņa oriģinālais redzējums. Skolotājiem un citiem pieaugušajiem jāsaprot, ka bērns pasauli redz atšķirīgi no viņiem, tāpēc nedrīkst zīmējumus vērtēt - *pareizs, nepareizs*. Ar šādu nepareizu pieaugušā attieksmi var panākt negatīvu rezultātu - noslāpēt bērna interesi par zīmēšanu, radīt viņos nedrošību un bailes, ka viņš neko nemāk. Tas nozīmē, ka piespiest bērnu zīmēt “pareizi” - nedrīkst!” (Sīmane, 1998).

Līdzīgas domas paustas arī H. Šteinas atziņās, kura interesanti skaidro bērnu zīmējumus. H. Šteina skaidro, ka bērns dzīvo it kā uz divu pasaulu robežas - starp reālo pieaugušo pasauli un savu fantāziju pasauli. Tieši šajā laikā pieaugušie paši varētu daudz ko mācīties no bērniem, jo šāds abpusējs mācību process daudz ko dotu abām pusēm. Bet tas var notikt tikai tad, kad arī pieaugušais spēj ar sirdi, kā autore saka, *ar dvēseliski radošu skatienu*, ieskatīties bērnu darbos, ieklausīties bērņā (Šteina, 2006).

I. Miķelsone uzsver, ka zīmēšana ir viens no efektīvākajiem procesiem pirmsskolā, kurā tiek sakārtoti bērna priekšstati par pasauli. Bērna zīmējums ir kā intelektuāls pasaules modelis, pasaules konstrukcija. Bērns parasti nodala zīmējumā augšu un apakšu, bet pieaugušie prasa no bērna *pareizu* attēlojumu, kas atbilst viņu skaistuma kritērijiem. Tātad bērns tiek mudināts zīmēt atbilstoši pieaugušā principiem. Tas stipri mazina bērna tēlotājdarbības efektivitāti, radošumu, patstāvību (Miķelsone, 2012). Tā bērns ātri var zaudēt interesi par zīmēšanu.

I. Mauriņa dod labus padomus, kas būtu ievērojami katram vizuālās mākslas skolotājam (bet tas attiecas arī uz citām mācību jomām). Skolotāja stāstījumam par mākslu, darba uzdevuma skaidrojuma, katram vārdam tajos vajadzētu būt tēlainiem, asociācijām bagātiem. Skolotājam ir jāprot bērni motivēt un ieintriģēt darbam. Katrā nodarbībā iesaistāmas rotaļas, interesanti teksti, pasaku elementi u.c. paņēmieni (Mauriņa, 1999).

Vērtīgas ir S. Ķirses atziņas. Ja zīmēšanas nodarbības būs tikai formālas, lai tikai izpildītu pedagoģiskās programmas prasības un uzdevumus, lai visiem būtu līdzīgi, “pareizi” zīmējumi, tad, protams, šajos bērnu darbos neparādīsies nekādas radošās pašizpaušmes, emocijas, nenodibināsies

arī labestīgs kontakts ar skolotāju. Šādos gadījumos, kā norāda autore, materiālu izvēle parasti ir nelietderīga, bieži vien bērna attīstību kavējoša. Tādos gadījumos skolotājs domā par savu rezultātu - panākt, lai visi uzdevumi izpildīti, lai darbi atbilst zināmiem standartiem, lai viss ir laikus pabeigts. Tad mērķis sasniegts. Bet tajā pašā laikā netiek domāts par to, ka šādi darbi ir formāli, vienādi, bet tas bērna attīstībai neko labu nedod, tieši pretēji - nodara lielu ļaunumu (Kirse, 2000). Arī darba autore uzskata, ka joprojām ir daži skolotāji, kuri grib, lai bērnu darbi būtu glīti, perfekti, lai atbilstu visām viņas prasībām, bet šādi darbi parasti ir pilnīgi vienādi, bezpersoniski, jo bērns tajos nav ielicis nekā no sevis, tikai strikti tehniski izpildījis visas dotās prasības un norādes.

J. Anspaks uzskata, ka zīmēt – tas ir ļoti svarīgi. Autors skaidro daudzu pediatru domas, ka vesels bērns ir tāds bērns, kas ar pozitīvām emocijām, ar prieku gan rotaļājas, gan runā, gan dejo un dzied, gan zīmē. Savas izjūtas, emocijas, iekšējo pasauli bērns var atklāt zīmējumos, ne tikai savā stāstījumā un rotaļās. Autors uzskata, ka tieši tāpēc svarīgi, lai bērns nodarbotos ar vizuālo mākslu, jo bērnu zīmējumi ir kontaktēšanās veids ar apkārtējo pasauli, savu prieku vai bēdu izpaušana, arī savu baiļu atklāšana. Bērnu zīmējumos reizēm atklājas jautājums par neskaidro. Autors norāda, ka maz ir tādu bērnu, kuri nemaz nezīmē, bet psihologi to skaidrojot ar faktu, ka šie bērni nezīmē, jo viņi ir pārdzīvojuši kādu smagu garīgu traumu, ka viņus kaut kas ir ļoti stipri sāpinājis (Anspaks, 2004). Tāpēc skolotājiem ir ļoti uzmanīgi jāvēro bērni zīmēšanas procesā, jāiedziļinās viņu zīmējumos.

O. Radionova u.c. autores raksta par mūzikas nozīmi un ietekmi uz bērna emocionālo pasauli, bet mūzika ir ļoti cieši saistīta ar vizuālo mākslu. Autores atzīst, ka pirmsskolas gados bērns ir īpaši emocionāls, uzņēmīgs, atsaucīgs, viņa emocijas ir tiešas un atklātas. Svarīgs audzināšanas uzdevums mūzikā ir attīstīt empātijas spējas, saprast un iejusties dažādos pārdzīvojumos. Mūzika izraisa emocionālu atsaucību uz citu cilvēku pārdzīvojumiem Mūzika ir cilvēka jūtu valoda, tā māca atsaukties uz citu cilvēku jūtām. Raksturojot mūziku, tiek raksturotas emocijas (Радионова, 1994). Tieši to pašu var teikt par vizuālo mākslu. Tādēļ bieži vien vizuālās mākslas darbu tapšanas laikā fonā vēlams skanēt atbilstošai mūzikai, jo tas rada jauku noskaņu, pastiprina pozitīvās emocijas, rada labvēlīgu gaisotni darbam.

Vērā ņemamas atziņas izsaka I. Miķelsone, skaidrojot, ka nav pareizi uzskatīt, ka bērns vienkāršas formas priekšmetus attēlo daudz precīzāk nekā sarežģītākas formas priekšmetus. Galvenā pazīme reālistiskajam attēlojumam ir uzzīmētā atpazīšana. Bet, vērojot zīmējumus, var

secināt, ka cilvēks, kas var būt attēlots ar visprimitīvākajiem paņēmieniem biežāk var būt atpazīstams, nekā kāda attēlota krūze vai krēsls, kuru bez autora paskaidrojumu reizēm nemaz nevar atpazīt. Te nu bieži vien rodas diezgan pretrunīga situācija, ka bērni nemaz tā nezīmē vienkāršus priekšmetus, kurus it kā vieglāk uzzīmēt. Bet tai pat laikā viņi zīmē cilvēkus, kuru attēlojums ir daudz sarežģītāks. Tas ir tāpēc, ka zīmēt cilvēku ir interesantāk, ar to saistās ikdienas dzīve daudz vairāk kā ar kaut kādiem kubiem vai cilindriem. Tā ir interese, tās ir emocijas, kas rosina zīmēt šos sarežģītākos zīmējumus (Miķlesone, 2012).

Bērniem šajā vecumā patīk veidot sižetiskus zīmējumus. Šajos zīmējumos bērns jau sāk ievērot lapas augšējo un apakšējo malu. Apakša ir zeme, grīda, ūdens, augšā - debess līnija. Vidusjosla bieži paliek tukša, neizkrāsota, jo tur taču nekā nav. Augša un apakša tiek saistītas vārdiski. Cilvēku attēlojumā jau vērojama kustība. Kājām jau parādās kāds locījums, rokām rodas pielietojums, jo tās kaut ko nes, satver. Galvai jau ir mati u.c. detaļas. Cilvēks tiek arī apģērbts. Izteiksmīgums tiek panākts ar formu, krāsu, lielumu, siluetu. Zīmējumi jau pauž izpratni par sadarbību, par apgūto sociālo prasmju līmeni (Miķelsone, 2012).

Secinājums. Tātad ir svarīgi, lai bērni jau no mazākajām grupām pakāpeniski apgūst dažādus vizuālās mākslas paņēmienus, tehnikas, tekstūras un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, kas ietverti mācību saturā. Vizuālās mākslas darbi ir tie, kuros bērni visspilgtāk var veikt eksperimentus, var apvienot vienā darbā dažādas tehnikas, materiālus, var izteikt sevi, savu pasaules uztveri, savas vēlmes un intereses, savu izpratni par daudzām lietām, izteikt savas emocijas, reizēm arī savas dusmas un sāpes, savus pārdzīvojumus.

2.2. Pedagoģiskā darbība un ideju katalogs.

Pirmsskolas izglītības programma sastāv no izglītojošiem un attīstošiem uzdevumiem. Emocijas un jūtas, sociālās prasmes, uzmanība, domāšana, iztēle, šie ir galvenie uzdevumi, kuri jārealizē ar izglītības palīdzību.

Pirmsskolas pedagoga uzdevums ir izveidot programmu, kura ir atbilstoša konkrētai bērnu grupai un vecumam, ievērojot katra bērna attīstības līmeni. Pedagogam ir jāizprot pirmsskolas bērna psiholoģija un attīstības pamatprincipi. Balstoties uz tiem arī jāizveido bērnu novērtēšanas un attīstīšanas plāns (Krinkele, 2002).

Mūsdienu pedagogam ir jāspēj iet roku rokā ar laiku, pielāgoties mūsdienu straujajām izmaiņām un attīstībai. Jāspēj pielāgoties jaunajiem apstākļiem un būt gatavam apgūt jaunas lietas kopā ar bērniem. Būs profesionālam mūsdienu pedagogam nozīmē būt spējīgam pielāgoties un apgūt jauno. Sekot līdzi tehnoloģiju attīstībai un tās nebaidīties ieviest darba vidē un ikdienā. Tā sacīt, dzīvot pēc principa “mūžu dzīvo, mūžu mācies”. Mūsdienīgs pedagogs ir tas, kurš bērnu spēj dzirdēt, uzklaut un saprast. Sniedz tiem pārlicību par savām spējām, motivē un ieinteresē bērnus (<https://www.vtdt.lv/single-post/art%C5%ABrs-s%C5%86egovi%C4%8Ds-k%C4%81ds-tad-ir-m%C5%ABsdien%C4%ABgs-skolot%C4%81js>).

Pedagogam ir jāplāno mācību process tā, lai tas būtu atbilstošs pirmsskolas bērna interesēm. Pirmsskolas izglītības iestādē prasmes un zināšanas tiek apgūtas visas dienas garumā un spēlējoties. Lai sasniegtu nepieciešamo rezultātu, viena mācību tēma ir jāplāno nodarbībām mēneša garumā. Nedrīkst aizmirst par vēlamo sasniedzamo rezultātu. Tātad nodarbību plānošanā pedagogs izmanto tēmai atbilstošus, bērnu vecumam un attīstības līmenim atbilstošus un saprotamus materiālus, Tā, lai katrs izglītojamais spētu sasniegt mācību programmas sasniedzamos rezultātus (<https://mape.skola2030.lv/resources/10>).

Bērna attīstību veicina viņa intereses un aktivitātes, skolotāja spējas slēpjas sociālo, garīgo un materiālo vajadzību līdzsvarotā attīstībā. Viens no skolotāja uzdevumiem pedagoģiskajā procesā ir intereses radīšana. Interese ir emocionāli aktīva bērna kognitīvā orientācija, kuras mērķis ir apgūt jebkuru darbības jomu. Lai veicinātu bērna personības attīstību, skolotājam labi jāpazīst savs skolēns, labi jāorientējas bērna attīstībā, kā arī jāzina viņa vajadzības un motivācija. Tikai tad skolotājs spēs pozitīvi ietekmēt pirmsskolas vecuma bērna personības veidošanās procesu (Krinkele, 2002).

Pedagoģiskajā procesā liela nozīme bērnam jāpiešķir pareizai psihe attīstībai. Ir svarīgi, lai psihe attīstība būtu saistīta ar pirmsskolas vecuma bērna enerģisku darbību. Pieaugušā uzdevums ir palīdzēt bērnam dot ieguldījumu bērnu spēju attīstībā, iemācīt bērnam pārvarēt šķēršļus, novērot apkārtējo pasauli un attīstīt viņa domāšanas un analītiskās spējas. Bet tajā pašā laikā neapspiediet bērnu patstāvību, nedariet visu bērna labā, dodiet iespēju sevi piepildīt un realizēt. Mācību process būs pozitīvs un veiksmīgs, ja skolotājs ņems vērā visas bērna spējas un intereses.

Marija Montesori izsaka viedokli, ka pieaugušā galvenais uzdevums ir sagatavot bērnu mācību videi, nodrošināt visus nepieciešamos materiālus. Bērnu izvēlei jābūt brīvai, tikai

sagatavotā vidē viņu izvēlētajam darbam ir jēga. Bērnam nedrīkst liegt tiesības izvēlēties. Montesori praksē centrālo vietu ieņem, sniegt bērnam brīvu izvēli. Tajā iekļaujas:

- Individuāls mācīšanās temps;
- Noteikts darba un mācību ritms;
- Brīva sociālā forma;
- Brīva darba palīgīdzekļa izvēle (materiāls, instruments).

Brīvās izvēles sniegšanas mērķis ir sniegt bērnam iespēju apgūt prasmi strādāt patstāvīgi un uzņemt atbildību par sava darba sasniegto rezultātu (Ingeborga, Milleri-Hohāgeni, 2011).

Pirmsskolas izglītības iestāde nodrošina dažādu mācību materiālu kopumu pirmsskolas izglītības metodiskajos nosacījumos noteikto uzdevumu un mērķu īstenošanai. Skolotājs pats veic mācību līdzekļa izvēli, kas atbilst nedēļas vai mēneša tēmai, vadoties no bērnu konkrētajām vajadzībām. Katrā posmā pirmsskolas vecuma bērniem ir noteiktas vajadzības, īpaši svarīgi ir dot iespēju strādāt ar dažādiem materiāliem, kā arī spēlēm, lai bērniem veidotos priekšstats par apkārtējo pasauli. Pieaugot bērns ir spējīgs detalizētāk izprast pasauli, tādēļ ir jāsniedz viņam iespēja radīt pašam ko jaunu, izmantojot dažādas tehnikas un paņēmienus(<https://mape.skola2030.lv/resources/10>)

Pedagoģiskajā procesā ar vingrinājumu un radošo aktivitāšu palīdzību bērni apgūst pamatmateriālu, pateicoties kuram bērni izsaka savu pieredzi, gan pozitīvo, gan negatīvo (V. Hībnete, L. Grasmane, 2000). Pamatojoties uz to, skolotājam jāattīsta bērnos spēja dabiski pastāvēt mākslinieciskās darbības procesā tā, lai bērns varētu izpaust un gūt prieku no savām spējām un sasniegtā rezultāta.

F. Karlgrēns savā grāmatā ir pieminējis. Rūdolf Šteiners secina, ka viena no vissvarīgākajām īpatnībām bērnu audzināšanā izpaužas tajā, kā viņi zīmē. Bieži zīmējot, bērni attēlo savu objektu neproporcionāli. Piemēram, zīmējot cilvēku, ķermeņa daļas var neatbilst patiesajam izmēram, bērni attēlo kaut ko ļoti lielu un kaut ko mazu. Šādos zīmējumos mēs varam saskatīt bērna iekšējo pasauli un to, kas tajā norisinās. Bērniem ir jāapgūst prasmes strādāt ar katru materiālu (otas, krītiņi), lai uzlabotu fantāzijas pieredzes kvalitāti (Karlgrēns, 2008). Bērns uztver un uzsūc sevī visu, kas ir ap viņu. Tajā pašā laikā bērnam joprojām ir nepieciešama gan vecāku palīdzība, gan skolotāja atbalsts, tieši pieaugušajiem ir galvenā loma bērna uztverē un attīstībā.

Zīmēšana un radošais dizains mudina bērnus izpaust savu emocionālo pieredzi, ko viņi var izmantot mākslas stundās. Radošā darbība attīsta katra bērna spējas un attīsta viņa iztēli. Ar zīmēšanas palīdzību bērna pasaule kļūst gaišāka un skaistāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. Bērns, veidojot savu darbu, spēj atspoguļot novēroto. Zīmēšanas nodarbības veicina atmiņas, iztēles attīstību, psiholoģisko attīstību un realitātes uztveri (Frīdenberga, 2003).

Skolotāja uzdevums ir atklāt bērna radošās spējas, palīdzēt viņam formulēt idejas, apgūt jaunas tehnikas, rādīt piemērus, lai bērns varētu izmantot savu mākslu savu ideju realizēšanai. Skolotājs rāda radošuma piemērus, cenšas dot ieguldījumu iztēles attīstībā, kā arī palīdz ar tehnisko risinājumu (Kalēja-Gasparoviča, 2020).

Īpašu nozīmi bērni piešķir krāsai. Jāatzīmē, ka dažādos vecumos bērni dod priekšroku savām noteiktām krāsām. Mīļākā krāsa īpaši ietekmē bērnu, piemēram, izmantojot mīļāko krāsu, bērns nomierinās vai tādējādi mazina spriedzi. Sākumā bērns koncentrējas uz trīs pamatkrāsām sarkanu, dzeltenu un zilu. Zīmēšanas procesā bērniem rodas jauni atklājumi, bērni var uzdot jautājumus par noteiktas krāsas iegūšanu. Skolotāja uzdevums ir gādāt, lai iespēja veikt jaunus atklājumus būtu bērnam pieejama (Zāle, 2008).

Bērnu radošā darbība nav iespējama bez noteiktām prasmēm, ir svarīgi noteikt bērnu sarežģītības līmeni:

- Prasme izvēlēties tehniku
- Prasme pareizi pielietot izvēlēto materiālu
- Prasme veikt pareizas roku un plaukstas locītavas kustības, lai uzvilktu, piemēram, līnijas (taisnas, līkumotas u.c.)

Rezultātam ir jāpievērš uzmanība gan vecākiem, gan skolotājam. Svarīgi ir ieklausīties bērna iecerē, par gala rezultātu var spriest vēlāk, jo bieži vien pieaugušais bērna zīmējumu redz pavisam savādāk (Frīdenberga, 2003).

Pirmsskolas vecumā bērns dod priekšstatu par savu radošumu, iztēlojas, vēro, klausās. Lai veiktu savu darbu, bērns izvēlas materiālus, lai eksperimentētu ar dažādām tehnikām. Strādājot gan ar dažādiem materiāliem, gan ar visdažādākajām tehnikām, bērns realizē savas idejas, gūst pozitīvas emocijas, fantazē un izbauda radošo procesu un rezultātu. Bērns gūst jaunus iespaidus iepazīstoties ar mākslas darbiem. Mācās pastāstīt par redzēto un izjusto un pārdzīvoto.

Bērnu darbība:

- Vēro un salīdzina krāsas, formas, līnijas, faktūras
- Zīmē un glezno dažādas līnijas, apļus, liek punktus neierobežota laukumā
- Eksperimentē ar krāsām, jauca tās, vēro kā krāsas mainās
- Patstāvīgi glezno un zīmē, aizpilda ar krāsu dažādas formas laukumus
- Stāsta par savu pieredzi, gleznojot, veidojot un kombinējot.

(<https://mape.skola2030.lv/resources/82>).

Mācību līdzekļi/ mācību materiāli:

- Dažāda lieluma (A3, A 4, A 5) biezuma papīri
- Akvareļu/guašas krāsas
- Zīmuļi, flomāsteri, krītiņi
- Dažāda lieluma otas
- Maisāmkociņi kāsu jaukšanai
- Trauks ūdenim, lupatiņa.

Ideju katalogs	
Gleznošana, ekspresīva līnija	Nodarbība notiek pagalmā (siltā laikā). Uz zemes ir tapešpapīrs. Sagatavoti trauciņi ar trim krāsām : zils, dzeltens un sarkans. Bērni rotaļājoties zīmē uz izvietotā papīra, izmanto dažādus otas pārvietošanas paņēmienus (šļakstīšana, bakstīšana, berzēšana, grozīšana) (K. Gasparoviča, 2020).
Grafika, zīmējums	Bērns, zīmējot ar krāsainajiem krītiņiem, uz A3 izmēra lapas (dažādos tās novietojumos, leņķos) zīmē koku siluetus, aizpildot visu lapu, 'tadā veidā radot bieza meža efektu. Bērna uzdevums ir mainīt līniju izmēru, mainot krītiņa pozīciju un spēku ar, kuru krītiņš tiek spiests pie lapas. Salīdzinājumam, pedagogs var piedāvāt izmantot zīmuli uz mazas papīra lapas, lai bērnam būtu iespēja salīdzināt dažādu materiālu līniju biezumu. (zīmuļa, krītiņa, flomāstera u.c.) (K. Gasparoviča, 2020).
Grafika, krāsu nospedumi. Lapu kārtojums	Skolotāja, skaitot skaitāmpantu, aicina bērnus saslapināt papīra lapu, bet otru uzlikt pa virsu slapjajai lapai. Abas lapas kļūst mitras. Tad nokrāsot pirkstus sev izvēlētajā krāsā un viegliem pieskārieniem izkrāsot lapu. Kad lapas ir izžuvušas, tās atdalīt vienu no otras (Zāle, 2008).
Autortehnika, dekoratīvs darbs. Pirkstu nospiedumi	Abu roku pirkstus iemērcam krāsā un uz lapas veidojam pirkstu nospiedumus. Bērnam ir jāuztaisa visu pirkstu nospiedumi, lai salīdzinātu tos vienu ar otru (var izmantot dažādas krāsas). Tādējādi, izmantojot pirkstu nospiedumus, ir iespējams izveidot zīmējumu (Zāle, 2008).

<p>Autortehnika, dekoratīvs darbs. Auzu pārslu kārtojums</p>	<p>Mazā trauciņā ielej līmi, pievieno guaša krāsas, pieber auzu pārslas un to visu samaisa ar koka irbulīti. Izmaisīto masu klāj uz papīra lapas. Darbību secību var arī mainīt- papīra lapu noklāt ar līmi, tad apbērt ar auzu pārslām. Ļaut visam izžūt un pēc tam izkrāsot ar guaša krāsām, izmantojot pirkstus vai otu. (Zāle, 2008).</p>
<p>Glezniecība. Krāsu jaukšana</p>	<p>Bērns ar skolotāja palīdzību uzliek uz paletes guašas krāsu, Bērns pirksta galu iemērc vienā krāsā, tad jau nokrāsoto pirkstu nākošajā krāsā un uz papīra lapas veido savu pirksta nospiedumu, tādējādi sajaucot krāsas. Rodas jauns krāsas tonis. Varianti var būt dažādi – vienu krāsu izmantot mazāk, otru vairāk vai otrādi, tādējādi radot jaunus un jaunus krāsu toņus. https://mape.skola2030.lv/resources/82).</p>
<p>Līnija. Grafika, līnija</p>	<p>Grafiska notikumu kompozīcija, kas tiek pausta ar dažādu izmēru līniju palīdzību. Garas līnijas (ceļi, takas, stabi, koki), īsas līnijas (lietus, saules stari), līkumotas līnijas (ūdens viļņi, mākoņi), krustotas līnijas (koku zari, ģeometriski raksti, zīrnēkļtīkli). https://mape.skola2030.lv/resources/82).</p>
<p>Gleznošana, akvarelis uz burzīta pamata</p>	<p>Saburzīt A4 papīra labu, tad to izlīdzināt. Darbības var atkārtot vairākas reizes. Tad ar roku saslapināt saburzīto papīra lapu. Ar pirkstu galiem izsmērēt akvareļu krāsas pa visu slapjo lapu, krāsu toņus sajaucot (Darbības var veikt citā secībā – vispirms saslapināt papīra lapu, tad ar akvareļa krāsām to nokrāsot, ļaut izžūt, un pēc tam saburzīt un izlīdzināt.) (Zāle 2008).</p>

Secinājums. Mākslinieciskajā attīstībā ļoti svarīgi, lai bērni kļūtu par aktīviem dalībniekiem radošā pasākumā. Krāsai, formām, kustībām, ritmam vajadzētu rasties bērniem acu priekšā. Radoši un patstāvīgi izteikt savas domas savos zīmējumos. Pamatojoties uz to, skolotājam ir

jāattīsta bērnos spēja dabiski pastāvēt mākslinieciskajā darbībā, lai bērni rastu gandarījumu no sava darba un sasniegtā rezultāta.

3. Empīriskais pētījums

3.1. Pētījuma metodoloģija

Pētījuma mērķis ir pētīt 4 gadu vecuma bērnu emocionālo pārdzīvojumu sekmēšanu vizuālās mākslas nodarbībās pirmsskolā un analizēt empīriskajā pētījumā iegūtos rezultātus.

Empīriskais pētījums ir veikts Rīgas pirmsskolas izglītības iestādē X 4 gadus veciem bērniem. Tā mērķis bija pārbaudīt, kā vizuālās mākslas procesā ir sekmējams 4 gadus vecu bērnu emocionālais pārdzīvojums atbilstoši teorētiskajam principam, kā arī sniegt atbildi uz pētījuma izvirzīto jautājumu: Kā sekmējams četrgadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums vizuālās mākslas procesā pirmsskolā?

Pētījumā piedalījās 10 bērni no vienas grupas, kuri tika izvēlēti pēc nepārtrauktas apmeklētības principa, lai spētu nodrošināt maksimāli precīzākus pētījuma rezultātus. Grupa ir iekārtota atbilstoši jaunajai kompetenču pieejai, kas piedāvā bērniem brīvi izvēlēties sev interesējošu nodarbošanās zonu, kurā var darboties patstāvīgi vai nelielās grupiņās. Grupā atmosfēra ir ļoti labvēlīga, draudzīga un aktīva. Lielākā daļa bērnu apveltīti ar augstu radošu līmeni, bērni ir atvērti un zinātkāri jauniem piedāvājumiem, eksperimentiem un viegli izmanto jebkuru piedāvāto materiālu.

Krāsu pasauli cilvēks iepazīst izmantojot mūsu maņu orgānus. Tieši bērnībā jūtas un maņas izpaužas spilgtāk. Pirmsskolas vecuma bērnam raksturīga visa veida materiālu iepazīšana un izmantošana. Bērns iepazīst pasauli ar dzirdes, garšas, redzes, ožas palīdzību. Darbojoties ar daudz un dažādiem materiāliem, bērna mākslinieciskā izaugsme būs daudz veiksmīgāka. (Zāle,2008).

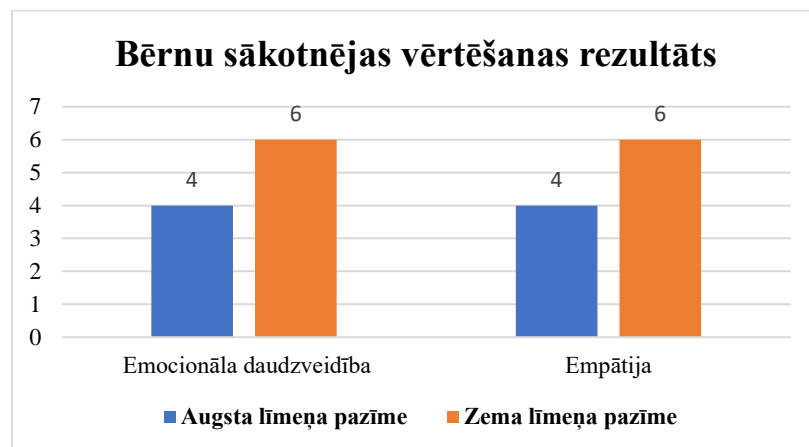
Lai veiktu savu pētījumu, esmu iepriekš par tā norisi informējusi bērnus. Bērni šo informāciju uztvēra pozitīvi. Novērošanu veicu saskaņā ar attiecīgajiem kritērijiem, kas norādīti aprakstītajā tabulā (skatīt zemāk). Rezultāti apkopoti rakstiski un atspoguļoti diagrammās.

Lai varētu izteikt secinājumus, pamatojoties uz teorētisko pētījumu, tika izstrādāti kritēriji un rādītāji, augsta līmeņa pazīme un zema līmeņa pazīme (sk. 3.1.1. tabulu).

3.1.1. Emocionālais pārdzīvojums. Pedagoģiskās novērošanas kritēriji

Kritēriji/ rādītāji	Augsta līmeņa pazīmes	Zema līmeņa pazīmes
Emocionāla daudzveidība	Spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas	Grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas
<p>“+”- Augsta līmeņa pazīmes.</p> <p>“-”- Zema līmeņa pazīmes</p>		
Empātija	Spēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli	Nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli, emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm
<p>“+”- Augsta līmeņa pazīmes</p> <p>“-”- Zema līmeņa pazīmes</p>		

Pētījumā sākumā tika veikta bērnu sākotnēja vērošana. Sākotnējas vērošanas rādītāji tiek atspoguļoti (sk.3.1.1.attēlu).

3.1.1. attēls. Bērnu sākotnējās novērošanas rezultāti

Empīriskajā pētījumā piedalījās 10 četrgadīgi bērni. Zemāk aprakstīts katra bērna īss raksturojums. Bērnu vārdi ir mainīti.

Darja. Aktīva un emocionāla meitene, labprāt piedalās visās piedāvātajās nodarbībās, ļoti skaisti dzied un dejo, papildus apmeklē arī deju nodarbības. Demonstrē savu prieku ar žestiem. Uzmanīga un paklausīga. Darja brīvajā laikā zīmē ar krāsainiem zīmuļiem un ar flomāsteriem. Zīmējumos bieži attēlo dabu (ziedus, kokus, sauli, varavīksni). Bieži iekrāso lapas fonu ar vienu krāsu un turpina darbu, zīmējot dažādas dabas parādības.

Marija. Patīkama, dzīvespriecīga meitene, ļoti patīk spēlēties ar lellēm un ģērbt tās dažādā apģērbā. Marija bieži zīmē princeses, kuras tērptas dažādos apģērbos un aksesuāros. Darbos izmanto ļoti spilgtas krāsas.

Margarita. Klusa meitene, reti piedalās piedāvātajās nodarbībās, jo nepatīk spēlēties ar vienaudžiem. Var ilgstoši rotaļāties viena pati, neskatoties uz to, ka citi bērni nāk pie viņas un piedāvā spēlēties kopā. Vizuālās mākslas nodarbībās Margarita vispirms vēro citus bērnus vai skolotāju, materiālus lieto piesardzīgi, jūtas nedroši un nepārliecināti.

Linda. Ļoti aktīva, radoša meitene, vienmēr atrod rotaļu draugus, izklaidē viņus. Ļoti laipna un dzīvespriecīga. Vienmēr piedāvā radošas idejas un papildina zīmējumus ar kaut ko īpašu. Bet brīžos, kad jūtas aizvainota, Linda noslēdzas.

Evija. Grupas līdere. Ir skaļa, patīk pievērst sev uzmanību. Labi apguvusi dažādas zīmēšanas tehnikas. Zīmēšanas laikā bieži dzied. Evija bieži nepabeidz zīmējumus līdz galam.

Anna. Par visu interesējas, ļoti zinātkāra, ļoti labi attīstīta iztēle, patīk leļļu teātris un viss, kas saistīts ar pasakām. Var secināt, ka mājās meitenei daudz lasa priekšā. Anna stāsta par pasaku varoņiem, iztēlojoties, ka pati ir kāds pasaku tēls. Zīmē lēni, bet ļoti cenšas. Izvēlas tikai dažas krāsas zīmējumā, jo baidās, ka nepietiks laika pabeigt darbu. Kad saskaras ar kādām grūtībām, meitene var sākt raudāt. Viņai ir nepieciešama lielāka uzmanība.

Tomas. Pieņem uzdevumus ar lielu atbildību, uzcītīgs un uzmanīgs. Patīk neparastās zīmēšanas tehnikas, piemēram, zīmēt ar pirkstiem. Zīmējot, sajauc krāsas un eksperimentē.

Miroslavs. Ar interesi iesaistās visās nodarbībās, ir aktīvs un uzdot daudz jautājumus. Viņam vienmēr ir savs viedoklis, bet labprāt uzklausa arī citus. Ļoti patīk attēli un ilustrācijas, var ilgi pētīt un vērot grāmatas attēlus. Nodarbību laikā Miroslavam ir dažādas emocijas. Ja darbs izdodas, tad Miroslavs priecājas, bet ja nesanāk, tad darbu neturpina.

Dmitrijs. Viņam ir grūti izpausties brīvā nodarbībā, nedrošs un bailīgs. Zīmēšanas laikā ir nepieciešams paraugs. Brīvajā laikā patīk darboties ar plastilīnu, nevis zīmēt.

Artjoms. Radošs bērns, vienmēr veikli veic darbu un papildina to ar idejām, dalās iespaidos un ir pozitīvs. Jautrs, laipns un ļoti atsaucīgs. Ja ir kaut kas jauns, tas vērojams Artjoma sejas izteiksmē (demonstrē ar mīmiku un žestiem).

3.2. Pētījuma norise

Lai izstrādātu atbilstošu pedagoģiskā darba plānu, bērni tika iepazīti dažādās radošās aktivitātēs, novērtējot viņu intereses, zināšanas par radošās mākslas veidiem, pašizpaušmi, kā arī cik lielā mērā bērniem ir attīstīta iztēle un kāds ir viņu emocionālais stāvoklis nodarbību laikā. Lai sekmētu bērnu emocionālo pārdzīvojumu, bērniem tiek piedāvātas 5. nodarbības vizuālajā mākslā.

1. Nodarbība “Pašsajūta”. Bērni tika aicināti ar brīvi izvēlētām krāsām vai zīmuļiem uzzīmēt savu noskaņojumu, lai noskaidrotu cik viņi ir drosmīgi savā izvēlē, kā arī novērotu katra spējas.

2. Nodarbība “Zemūdens pasaule”. Šajā nodarbībā bērniem tika piedāvāts eksperiments ar baloniem, koka nūjiņām, guaša krāsām un krāsainu papīru.

3. Nodarbība “Vēja deļa”. Pēc pastaigas bērniem uz papīra bija jāattēlo vēja spēks. Savos darbos varēja izmantot krāsainu papīru un krītiņus. Lai bērnus iedvesmotu, nodarbība tika organizēta mūzikas pavadījumā ar noteiktu un mainīgu tempu, ritmu, skaļumu.

4. Nodarbība “Zelta rudens”. Šajā nodarbībā kā mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis tika piedāvāts koka šablons, sūklis (švammīte), guaša krāsas un zobu birste.

5. Nodarbība “Kad krāsas savienojas”. Eksperimentāls uzdevums ar akvareļkrāsām, papīru, otām un pārtikas plēvi.

Idejas gleznošanas aktivitātes (sk.3.2.1. tabulu).

3.2.1. tabula Idejas gleznošanas aktivitātes

Ideja	Piedāvātās gleznošanas tehnikas	Idejas raksturojums
Pašsajūta	Bērni tika aicināti ar brīvi izvēlētām krāsām vai zīmuļiem uzzīmēt savu noskaņojumu.	Skolotāja rosina raksturot savas pozitīvas vai negatīvas emocijas var ietekmēt garastāvokli. Brīvs zīmējums-pēc bērna noskaņojuma.
Zemūdens pasaule	Bērniem tika piedāvāts eksperiments ar baloniem, koka nūjiņām, guaša krāsām un krāsainu papīru.	Skolotāja bērniem pastāstīja interesantu stāstu par “Zemūdens pasaule”. Bērni sāka uzdot dažādus jautājumus, kā arī savā starpā stāstīja visādus stāstus.
Vēja deļa	Brīva bērnu ekspresija. Bērni paši izvēlas krāsainu papīru un kritiņa krāsu.	Skolotāja rosina bērnus atbildēt par vēja īpašībām. <i>Kāds ir vējš?</i> Skolotāja aicina attēlot vēja kustību mūzikas skaņdarba pavadījuma : https://www.youtube.com/watch?v=hN_q-nGv4U (Ludovico Einaudi Experience).
Zelta rudens	Tēmas ietvaros bērni iepazīstas ar nosaukumu “Zelta rudens”. Bērnam tiek piedāvata jauna zīmēšanas tehnika ar palīgpriekšmetiem: sūkni (švamme), guaša krāsas, zobu birste.	Skolotāja aicinā paskatīties bērnus pa logu ar jautājumu? “Kāds ir šobrīd gadalaiks?”. Skolotāja rāda paraugu un rosina pašiem izmēģināt nospiedumus.

Kad krāsas savienojas	Šoreiz skolotāja ierosināja interesantu tehniku, kura tika izmantota: akvareļkrāsas, otas, pārtikas pleivi. .	Iedvesmai tiek dots vitrāžas stikls uz durvīm un mozaīkas. Skolotāja rosina eksperimentēt ar krāsām, pārejot bo vienaskrāsas uz citu krāsu, nejaucot tās.
-----------------------	---	---

1. Nodarbība - “Pašsajūta”.

Rīta apļa laikā bērniem tiek jautāts par viņu noskaņojumu, sajūtām. Kopā ar bērniem tiek apspriesta tēma “emocijas”. Kādas ir emocijas? Skolotāja rosina tās raksturot, jo pozitīvas vai negatīvas emocijas var ietekmēt garastāvokli. Daži bērni ātri sniedz atbildes uz jautājumiem.

Marija: *Man ir ļoti labs garastāvoklis, jo ārā ir saulains laiks.*

Miroslavs : *Pagājušajā vakarā biju ballītē un tur bija ļoti jautri.*

Evija: *Šovakar dodos pie vecmāmiņas, gribu viņai uzzīmēt kaut ko jauku.*

Linda : *Man šodien ir jautri.*

Dmitrijs: *Mēs ar tēti šodien ļoti steidzāmies, es biju dusmīgs.*

Skolotāja piedāvā bērniem atslābināties, aizvērt acis un mazliet pasapņot, pafantazēt. Ko viņi izjūt, lai viņu domas būtu pozitīvākas? Skolotāja piedāvā bērniem paņemt jebkuru brīvi izvēlētu krāsu, lai attēlotu savu noskaņojumu zīmējumā. Katrs bērns arī izvēlas savu darbošanās vietu, krāsas, otas un zīmēšanas papīru, lai sāktu zīmēt. Kad daudzi bērni jau ir pabeiguši darbu, dodas pie skolotājas, lai pastāstītu, ko ir uzzīmējuši un kādas emocijas viņus pavadījušas zīmēšanas procesā. Skolotāja lūdz izskaidrot saviem vārdiem, kas ir attēlots zīmējumā.

Linda: *Izmantoju zilu kāsu, lai attēlotu skaistas debesis. Tur lido putni un ir arī zaļa zāle.*

Marija: *Man arī ir līdzīgs zīmējums, es arī uzzīmēju skaistas debesis.*

Artjoms: *Es uzzīmēju varavīksni, jo tā ir tik koša. Es gribēju zīmēt arī sevi, bet man pietrūka laika. Un vispār man patīk zīmēt jebkurās krāsās, jo spožāk, jo labāk!*

Darja: *Man ļoti patīk zīmēt dabu. Es vienmēr zīmēju to, ko redzu uz ielas. Reizēm tās ir lapiņas, reizēm ziedi. Ziedus es gribētu uzdāvināt mammai. Tāds ir mans noskaņojums.*

Tomas: *Es gribu zīmēt spilgti zaļu fonu, tādu, kā mana krekla krāsa.*

Novērojums parādīja, ka bērniem ļoti patika tas, ko viņi dara. Viņi smaidīja, aizdomājās un cītīgi darīja savu darbu. Atbilstoši kritērijiem, šiem bērniem pozitīva attieksme un noskaņojums ir augstā līmenī.

Miroslavs: *Es nezināju, ko man uzzīmēt, un uzzīmēju sevi. Te es smaidīgs, jo man mamma nopirka jaunu mašīnīti.*

Margarita: *Man šodien ir skumji un tāpēc zīmējums man ir skumjš. Vai varu to paņemt mājās un kaut ko uzzīmēt klāt?*

Anna: *Tas bija tāds interesants uzdevums, es gribētu to turpināt ilgi. Kad gleznoju, man patika sapņot. Man tik skaisti sanāca!*

Vērojums: Pēc zīmēšanas procesa noslēguma skolotāja visiem piedāvāja izdarīt secinājumus, kuras krāsas zīmējumos ir izmantotas vairāk - košas vai blāvas? Bērni pārliecināti atbildēja, ka krāsas ir spilgtas. Sarunājoties savā starpā, viņi dalījās ar savu noskaņojumu. Tā kā Linda un Marija sēdēja blakus, arī zīmējumi abām bija līdzīgi. Viņas sāka zīmēt pirmās un viena otrai visu laiku uzsmaidīja. Darja paskatījās uz puķēm un mēģināja tās uzzīmēt. Anna jautāja Miroslavam, kāpēc viņš uzzīmējis tieši sevi? Miroslavs atbildēja, ka viņš šodien sev patīkot. Turpinot sarunu, Anna Miroslavam rādīja savu zīmējumu. Dmitrijs teica, ka viņam šodien negribas zīmēt un devās rotaļāties ar mašīnām. Tomass sāka zīmēt zaļu fonu, bet viņa tālākā ideja neizdevās un viņš visu pārzīmēja uz zilā fona. Tomass nebija apmierināts ar savu zīmējumu.

3.2.1. attēls. *“Pašsajūta”- bērni gleznošanas procesā*

2. Nodarbība “Zemūdens pasaule”.

Šī ir viena no nodarbībām, kas bērnus ļoti ieinteresēja. Skolotāja bērniem pastāstīja interesantu stāstu: *Mūsu planētu sauc par Zilo planētu. Lielāko daļu no zemes virsmas klāj okeāni,*

jūras, ezeri un upes. Zemūdens pasaulē mīt dažādi dzīvnieki, augi un zivis. Zemūdens pasaules daba ir ļoti pārsteidzoša, tā ir bagāta ar visdažādākajām krāsām. Jūras dzelmē dzīvo milzīgs daudzums retu radību, tās ir medūzas, zivis, jūraszirdziņi, kalmāri. Daudzi iemītnieki prot maskēties tā, ka viņus pat nav iespējams pamanīt.

Noklausījušies stāstu, bērni sāka uzdot dažādus jautājumus, kā arī savā starpā stāstīja visādus stāstus. Skolotāja piedāvāja bērniem paņemt tumši zilu papīru, ko iespējams izmantot zīmējuma fonam. Bet ar iepriekš sagatavotiem baloniem var veidot nospiedumus uz šīs papīra lapas, attēlojot savu zemūdens pasauli. Darba noslēgumā vēl var izmantot koka nūjiņas, lai papildinātu zīmējumu ar dažādiem elementiem. Kad bērni saņēma balonus, viņi sāka ar tiem rotaļāties, spiest tos un pamest gaisā, pūst tajos un mainīt formu.

Tomas ļoti sajūsminājās un atkārtoja: *“Balons ir tik mazs un viegls, es pūšu un viņš lido kā putns!”*.

Anna pievērta uzmanību balonu krāsu daudzveidībai: *“Cik daudz krāsas!”*

Kad Marija un Mirosļavs ieraudzīja balonus, viņi no sākuma nobijās un atkāpās malā.

Marija: *Es baidos, ka balons pārsprāgs. Man, tā jau ir gadījies. Es nobijos no skaļa trokšņa.*

Anna: *Nebaidies! Tas ir tikai balons, ja ar to rīkoties uzmanīgi, balons nesprāgs.*

Darja: *Reiz kopā ar vecākiem es biju siltā zemē, kur bija ļoti skaista, zila jūra. Tā bija tik caurspīdīga un es tur redzēju daudz mazas zivtiņas. Un arī medūzas. Tās bija dažāda lieluma. Īpaši daudz bija lielas, man pat bija bail iekāpt ūdenī.*

Artjoms: *Nevajag baidīties, medūzas nekož. Vienkārši viņas nevar pamanīt, jo ir caurspīdīgas. Nevar tām uzkāpt virsū. Medūzas ir tik interesantas, neizskatās ne pēc kā cita, es piemēram nemaz nebaidos no medūzām.*

Linda: *Klausoties stāstā, iztēlojos zilu jūru, siltu sauli, tālumā redzu daudzas un dažādas zivtiņas. Redzu arī burbulīšus, tā laikam zivtiņas elpo. Tas ir tik interesanti, ka viņi māk elpot ūdenī. Zivis taču mēdz būt dažādās krāsās. Dažas spīd kā lukturīši.*

Margarita: *Man žēl zivtiņas. Viņi nemaz neredz, kas notiek augšā, bet vēl viņas noķer. Kad zivtiņas ir akvārijā, tad tur viņām ir pavisam skumji.*

Anna : *Savā zīmējumā redzu daudz mazu zivtiņu un burbulīšus, es tos uztaisīju ar kociņiem. Nevarēju iedomāties, ka tik skaisti sanāks ar gaisa balonu un ar kociņiem.*

Marija: *Man mamma lasīja pasaku par jūru. Jūrā ir tik daudz noslēpumu, par ko mēs varam nezināt. Jūra mēdz būt tik dažāda, naktī gandrīz melna, bet dienā tā ir zila.*

Vērojums: Visi bērni pievērsās uzdevumam. Kad ieraudzīja balonus, viņi bija tik pārsteigti, ka visiem gribējās piedalīties jaunā un radošā eksperimentā. Neraugoties uz Marijas un Miroslavas sākotnējo satraukumu, arī viņi sāka pildīt uzdevumu. Artjoms ilgi apbrīnoja rezultātu. Viņš lūdza apskatīt zemūdens grāmatu, kas atrodas grupā. Darja atcerējās jūru un teica, ka esot mazliet skumja, ka viņai gribētos atgriezties kopā ar mammu un tēti siltajā zemē. Viņa teica, ka savu skaisto zīmējumu noteikti pieliks savās mājās pie sienas. Viens zīmējums nebija radīts atbilstoši darba uzdevumam, jo nodarbības dalībnieks nebija uzmanīgi klausījies. Neierastā veidā darbojoties, bērnu zīmēšanas process bija ļoti emocionāls. Viņi bija tik ļoti aizrāvušies ar savu ideju atspoguļošanu, kā rezultātā bija iespējams spilgti novērot sajūsmu par iegūto rezultātu.

3.2.2. attēls. “Zemūdens pasaule”

2. Nodarbība “Vēja deja”.

Pastaigas laikā tiek pievērsta bērnu uzmanība vēja daudzveidībai. Uzdodot jautājumus, skolotāja rosina bērnus atbildēt par vēja īpašībām. Kāds ir vējš? Vai vējš pūš vienmēr? Vai vējš ir kaitīgs? Bērni atbildēja, ka vējš ir dažāds, silts un auksts, stiprs un lēns. Ka vējš ir arī bīstams un var radīt kaitējumu. Atgriežoties grupā, skolotāja piedāvā sajust vēju zīmējumā, attēlot tā tempu, ritmu, ātrumu. Tika ieslēgta atbilstoša tempa mūzika: https://www.youtube.com/watch?v=hN_q-nGv4U (Ludovico Einaudi Experience). Skolotāja atgādina, ka vējš mēdz būt dažāds - lēns, stiprs, auksts, bet laika gaitā tas var arī mainīties. Vējš ir kā deja, kurā var mainīties temps. Vējš var atspoguļot savu spēku dabā, tas var tai arī kaitēt un radīt postījumus. Klausoties atskaņoto mūziku, bērni

zīmējumā var uzzīmēt savas tempa un ritma izjūtas. Pēc brīvas izvēles bērni paņem zīmēšanas papīru ar fona krāsu un jebkurus krītiņus, kā arī atrod sev piemērotu darbošanās vietu. Skolotāja pievērš uzmanību lapu fonu dažādībai. Meitenes izvēlas spilgtākas fona krāsas, zēni neitrālās krāsas. Skolotāja rosina pamēģināt attēlot ar krītiņu, kā vējš dejo uz papīra lapas. Bērni uzmanīgi klausās mūziku. Zīmēšanas laikā bērni uzdeva jautājumus, vai viņi var zīmēt dažādas līnijas, viļņus, virpuļus? Pēc zīmējumu pabeigšanas, bērni dalās ar savām emocijām, ko viņi izjuta, kad skanēja mūzika.

Darja: *Cik interesanta melodija! Cik skaisti tā mainās no ātrākas uz lēnāku, no klusākas uz skaļāku. Tāpat arī ārā mainās vējš. Šī bija mana pirmā reize, kad gleznoji ar mūziku, varu mēģināt aizvērt acis un iztēloties īsto vēju. Interesanti! Man ļoti patīk.*

Marija : *Es zīmējumā pievienotu daudzas krāsas. Kad mūzika ir klusāka - zili krāsu, kad mūzika ir skaļāka oranžu krāsu. Mēs varētu mēģināt tā zīmēt citreiz.*

Anna: *Es iedomājos it kā kokos karājas daudz lapu. Lapas klusi kustējās, bet, kad vējš pastiprinājās, lapas sāka krist no kociem. Kad lapas krita, tik skaisti virpuļoja gaisā, it kā dejoja.*

Linda: *Man bija tāda pati sajūta. Visas lapas bija nokritušas. Vējš pūta arvien spēcīgāk un spēcīgāk. Es šim zīmējumam pievienoju dažāda lieluma lapas. Bet tas būtu daudz garāks laiks, man nebūtu laika zīmēt šīs melodijas laikā.*

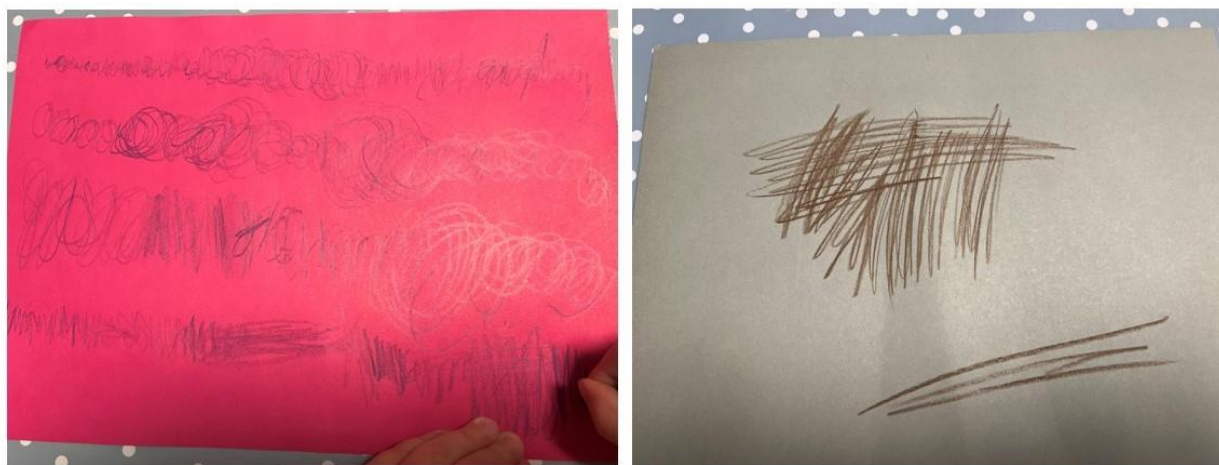
Miroslavs : *Es dzirdēju stāstu par vēju un sauli, kā viņi sava starpā strīdējās. Kurš ir stiprāks. Vējš domāja, ka viņu nevar uzvarēt. Dzīvē gadās, ka vējš var uzvarēt sauli. Dabā vējš pūš stiprāk vai vājāk, it kā tas ar kaut ko cīnītos. Bet man ļoti patika melodija!*

Dmitrijs: *Es nesajutu, ka ir vējš. Un vispār, kad pūš stiprs vējš, vajadzētu palikt mājās. Es nevaru iedomāties, kā zīmēt šo melodiju.*

Tomas: *Tik grūts uzdevums šoreiz, mums. Klausīties melodiju un zīmēt vienā laikā man nebija gluži viegli, bet uzdevums ir ļoti interesants. Es ieteiktu brālim, lai viņš zīmē svītriņas pie savas mīļākās melodijas. Patiesībā šī melodija ir pazīstama.*

Vērojums: Kad skanēja melodija, bērni bija ļoti uzmanīgi. Divi bērni aizvēra acis un arī zīmēja ar aizvērtām acīm. Artjomam šis uzdevums padevās ļoti labi, viņš viegli varēja zīmēt savas līnijas mūzikas pavadījumā. Bērni centās realizēt padziļināti savas jūtas un emocijas. Kāds cītīgi zīmēja taisnas līnijas, bet kāds gluži pretēji zīmēja līnijas citā secībā. Marija mēģināja mainīt krītiņus, viņas zīmējums bija ļoti spilgts un pārbagāts ar krāsām. Uzdevuma beigās es parādīju savu

paraugu, ko arī biju zīmējusi klausoties melodiju. Mans zīmējums bija līdzīgs ar Annas attēloto vēju. Viņa ļoti centīgi izpildīja melodijas tempu un ritmu, attēlojot to ar krītiņu uz lapas. Zēni izvēlējās mierīgāku krāsu toņus gan lapas fonam, gan krītiņiem. Meitenes gluži pretēji izvēlējās spilgtas krāsas. Šoreiz Tomas zīmēja ļoti ilgi, viņš bija pēdējais, kurš pabeidza zīmējumu. Šoreiz viņu neinteresēja šāda veida uzdevums. Evija līgojās mūzikas pavadījumā, attēlojot vēja kustības un savu noskaņojumu zīmējumā. Viņa bija ļoti emocionāla un kustīga zīmēšanas laikā.

3.2.3. attēls. "Vēja dejas"

4. Nodarbība "Zelta rudens."

Skolotāja aicināja bērnus paskatīties pa logu un jautāja: *Kāds šobrīd ir gadalaiks?* Visi bērni atbildēja: *Ir rudens!* Skolotāja turpināja: *Kādas ir rudens krāsas? Un kāda ir atšķirība starp kokiem vasarā un rudenī?* Šīs tēmas ietvaros bērni iepazīstas ar nosaukumu "Zelta rudens." Daudziem bērniem nesagādāja grūtības atbildēt uz jautājumiem. Viņi vispirms pacēla roku, lai atbildētu un centās sniegt pareizas atbildes.

Artjoms: *Koku lapas mainās un krāsojas dažādās krāsās. Sākumā tās bija zaļas it kā garlaicīgas, bet tagad tās ir oranžas, dzeltenas, sarkanas. Laikam grib būt redzamas no tālienes. Koki ir laimīgi!*

Linda: *Kad lapas maina krāsu, es zinu, ka tuvojas mana dzimšanas diena. Es ļoti gaidu šo brīdi.*

Marija: *Man rudens nepatīk, jo ir aukstāks un tumšāks. Bet vēl lapas sāk krist un koki paliek kā pliki.*

Evija: *Kāpēc rudeni sauc par zeltu? Vai lapas ar zeltu?*

Pēc bērnu atbildēm skolotāja parādīja sagatavotās koku veidnes un pastāstīja jaunas zīmēšanas metodes. Ka zīmēt var ne tikai ar otiņu, bet arī ar jebkuriem palīgpriekšmetiem, piemēram, ar sūkli (švammīti), arī ar zobu birsti. Šī tehnika ļoti sajūsmināja visus bērnus. Skolotāja rāda paraugu un rosina pašiem izmēģināt dažādus nospiedumus. Tālākajā darba gaitā skolotāja stāsta, ka katrs nospiedums atšķirsies no cita. Pirms zīmēšanas procesa divi bērni jautāja, vai ir kādi cimdi, jo viņi negrib sasmērēt savas rokas. Skolotāja nomierina, ka krāsas noteikti no rokām varēs nomazgāt. Lai zīmēšanas process būtu veiksmīgāks, skolotāja piebilst: *Jums ir tikai nedaudz jāpadomā, kādas krāsās izmantosiet, jo mēs veidosim " Zelta rudens" toņus, klājot vairākas krāsas.*

Tomas: *Nepārdzīvo to tik baigi, krāsa vienmēr tiek atmazgāta! Tu taču krāsosi ar švammi. Švamme pati nosmērēsies vairāk nekā tavas rokas!*

Marija : *Bet man būs nepatīkami, ka es tik un tā nosmērēšu rokas.*

Tomas: *Bet paskaties, cik interesanti, mēs nekad neesam mēģinājuši tā zīmēt!*

Dmitrijs: *Es nebaidos nosmērēties! Paskatieties, cik interesanti sanāk! Tas ir tik viegli un skaisti. Izskatās ka īsts koks ar lapām!*

Linda : *Cik skaisti sanāk! Spiežu atlaižu, spiežu – atlaižu! Lapiņa, lapiņa, cik daudz lapiņu! Cik skaisti! Man tā patīk! Skolotāj, var taču izdomāt apsveikuma kartīti kādos rudens svētkos!*

Artjoms: *Es izdomāju, ka pirkstu nospiedumi būs apaļas lapas un dažādi izmēri. Man nemaz nav bail, ka rokas nosmērētas. Sanāca skaista glezna.*

Evija: *Es sabojāju savu zīmējumu. Man negribas vienkārši klikšķināt, man ir vieglāk visu skicēt vienā krāsā.*

Vērojums: Pēc zīmējumu pabeigšanas bērni tomēr pievērš uzmanību savām rokām, jo tās ir ar krāsu nospiedumiem. Pats darba veikšanas process bērniem ļoti patika, saprotot, ka uzdevums ir interesants un viegls, bērniem ļoti labi veicās ar zīmējumu. Bērni jutās brīvi un drosmīgi. Lielākā bērnu daļa bija tik ļoti aizrāvušies ar procesu, ka notraipītās rokas viņus nemaz nemulsināja. Bija prieks redzēt, ka bērni spēj darboties patstāvīgi, izteikt savu viedokli, jautāt. Bērni labprāt pakāpeniski apgūst jaunu zīmēšanas tehniku. Viena meitene vēlējās vienkāršot savu uzdevumu, bet viņai tas neizdevās. Bērnu emocijas zīmēšanas procesā izpaudās ļoti izteiksmīgi, smaidos un lieliskās darba spējās. Bērni ļoti priecājās par iegūto rezultātu. Lai mazinātu nedrošības sajūtu

dažiem bērniem, izmantoju tiešā kontakta metodi. Rezultātā bērns labprātāk darbojas, kad sajūt no skolotājas atbalstu.

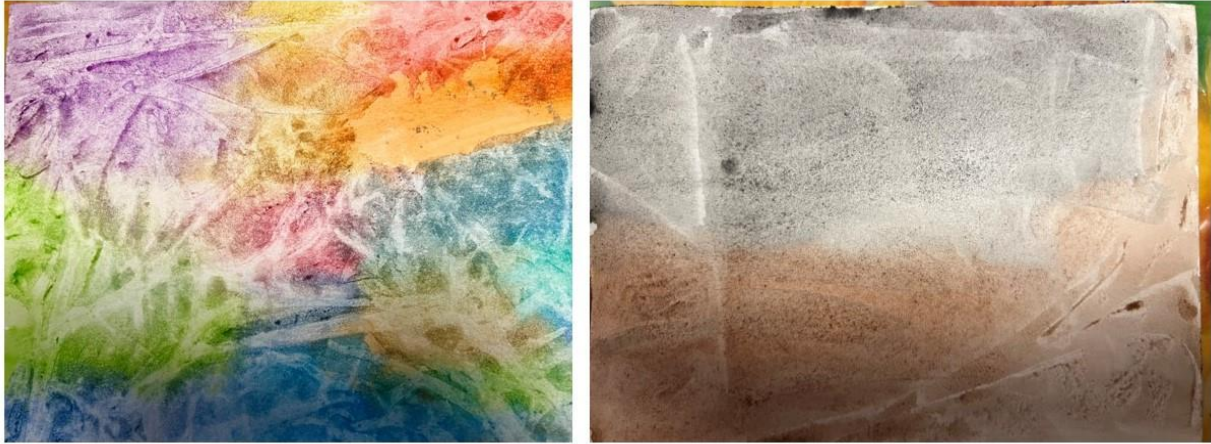
3.2.4. attēls. "Zelta rudens"- bērni gleznošanas procesā

5. Nodarbība "Kad krāsas savienojas".

Novērtējot šo interesanto tehniku, skolotāja bija pārliecināta, ka bērniem šis uzdevums ļoti patīks. Šajā tehnikā bērni var izmantot visdažādākās krāsas, kas viņiem patīk. Tās var sajaukt ar citām krāsām, atšķaidīt un vienlaicīgi radoši fantazēt. Pabeigto zīmējumu turpmāk būs iespēja izmantot nākošajam darbiņam kā fonu vai arī aplikācijas nodarbībās. Skolotāja stāstīja, ka šajā darbā ir iespējams izmantot vairākas tehnikas un palīgmateriālus vienlaicīgi, piemēram, akvareļkrāsas, otas, pārtikas plēvi. Tātad, katra zīmētāja vai gleznotāja rokās ir šedevra radīšana. Skolotāja jautāja: *Kā Jūs domājat, vai mēs varam zīmēt tikai ar rokām, bez otām un bez citiem materiāliem?* Lūk, dažas bērnu atziņas: *Jā, protams!* Šoreiz skolotāja ierosināja interesantu tehniku, kurā tika izmantota pārtikas plēve, lai bērni nenotraipītu rokas un varētu ļauties savai iztēlei, lai radītu interesantu zīmējumu. Kā arī apgūt prasmi sajaukt krāsas savādāk, nekā ierasts, vērojot procesu un rezultātu. Refleksijas jautājums no skolotājas: *Bērni, kāpēc Jums patīk gleznot?* Artjoms: *Es varu izvēlēties krāsas un arī ar ko krāsot. Man ļoti patīk zīmēt un veidot dažādus attēlus. Mēs varam zīmēt mūzikas pavadījumā, mēs varam skatīties uz bildi, mēs varam izdomāt*

varoņus. Anna: *Man arī ļoti patīk zīmēt, zīmēšana ir mana mīļāka nodarbība. Mājās man ir ļoti daudz zīmuļu un krāsu. Man vienmēr vecmāmiņa pērk jaunus zīmuļus.* Marija: *Es varu uzzīmēt daudzas lelles un greznas kleitas jebkādas krāsās.* Tomas: *Un man patīk zīmēt visādi ar otām, ar kociņiem, ar pirkstiem!* Vēršoties pie katra individuāli un meklējot kopīgas atbildes, jūtams, ka bērni kļūst atvērtāki un pozitīvi emocionāli. Bērniem ir bagāta iztēle, kas sekmē zīmēšanas procesu un rezultātu. Bērni tiek rosināti paņemt otas, akvareļkrāsas, zīmēšanas papīru. Iedvesmai tiek dots vitrāžas stikls uz durvīm un mozaīkas. Darba gaitas fonā tiek atskaņota mierīga un relaksējoša mūzika. Skolotāja rosina eksperimentēt ar krāsām, pārejot no vienas krāsas un citu krāsu, nejaucot tās. Kad bērni pabeidz zīmēt ar otām, skolotāja izsniedz pārtikas plēvi un parāda turpmākās darbības. Pieliekot plēvi uz zīmējuma, ar rokām tiek veidots krāsu sajaukums. Izmantojot šādu tehniku, ļoti labi var novērot, kā krāsas saplūst un mainās. Pārtikas plēvi nepieciešams kādu brīdi atstāt uz zīmējuma, lai krāsa nožūst. Linda un Mirosļavs : *Lūk! Kāds skaistums notiek! Kā mainās krāsas! Tā ir īsta glezna.* Mirosļavs sāka plaukšķināt no prieka. Viņam pievienojās arī Tomas.

Vērojums: Šajā nodarbībā piedalījās visi 10 bērni. Bērni aktīvi reaģēja uz piedāvātā eksperimenta darbībām. Bērni nevarēja sagaidīt brīdi, kad varēs noņemt pārtikas plēvi no radītā zīmējuma. Viņi ar nepacietību gaidīja, kas notiks tālāk, lai redzētu rezultātu. Dažiem bērniem bija nepieciešams atgādinājums būt pacietīgiem un nesteigties. Tie, kuri uzmanīgi neieklausījās uzdevuma nosacījumos, pārtikas plēvi no krāsām noņēma par ātru, negūstot plānoto rezultātu un sajaukto krāsu efektu. Novēroju, ka bērni vēlas darboties paši un izvēlēties sev aktuālās krāsas. Nodarbības skolotāja mudina bērnus brīvi izteikt savu viedokli, izvēlēties krāsas un radoši eksperimentēt. Bērni nodarbības noslēgumā, noņemot pārtikas plēvi, sāka fantazēt, kas varētu būt attēlots viņu zīmējumā. Kāds iztēlojās, ka tas varētu būt kosmos. Bet kādam tas līdzinājās krāsainam ziedu laukam. Bet citam atgādināja jūru. Divas meitenes tā aizrāvās, ka uzsāka zīmēt otru zīmējumu. Bērni ļoti centās, jo viņiem ir ļoti svarīgi parādīt savu veikumu vecākiem, gūstot novērtējumu un prieku. Šoreiz bērni piešķīra nozīmi tam, ka izmantojot plēvi, viņi nemaz nenotraipīja rokas ar krāsām. Kāds ātrāk pabeidza uzdevumu un devās rotaļāties. Pārējie bērni rādīja savus zīmējumus viens otram un bija ļoti apmierināti ar rezultātu.

3.2.5. attēls. “Kad krāsas savienojas ”.

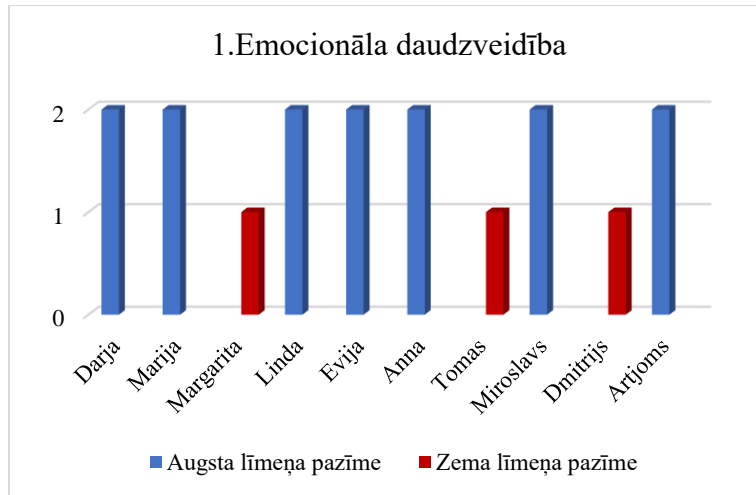
3.3. Pētījuma rezultāti un to analīze

Šajā apakšnodaļā (3.1 nodaļa) tika norādīts metodes pedagoģiskā novērošana izmantoti divi kritēriji ar augsta un zema līmeņa pazīmem : emocionālais pārdzīvojums un empātijas spējas.

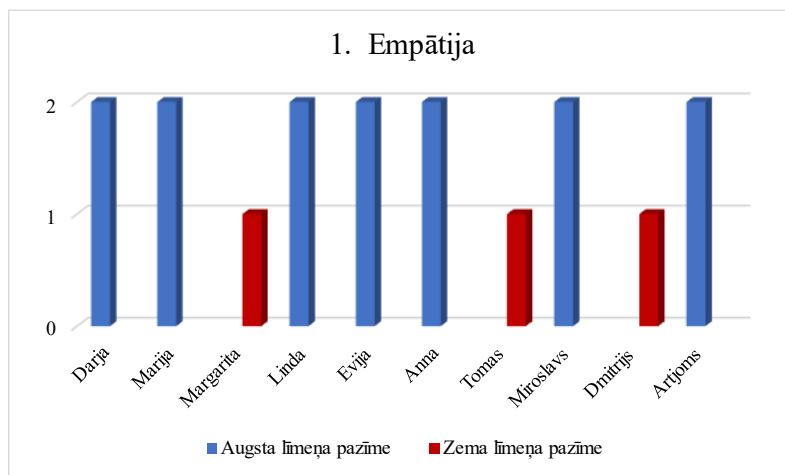
1.Nodarbība

Kritērijs 1– Emocionāla daudzveidība -augsta līmeņa pazīmes-spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas, zema līmeņa pazīmes- grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas.

Kritērijs 2 -Empātija -augsta līmeņa pazīmes-spēj just un izprast līdzās esoša cilvēka emocionālo stāvokli, zema līmeņa pazīmes- nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli,emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm.

3.3.1.attēls. Kritērijs-Emocionāla daudzveidība.

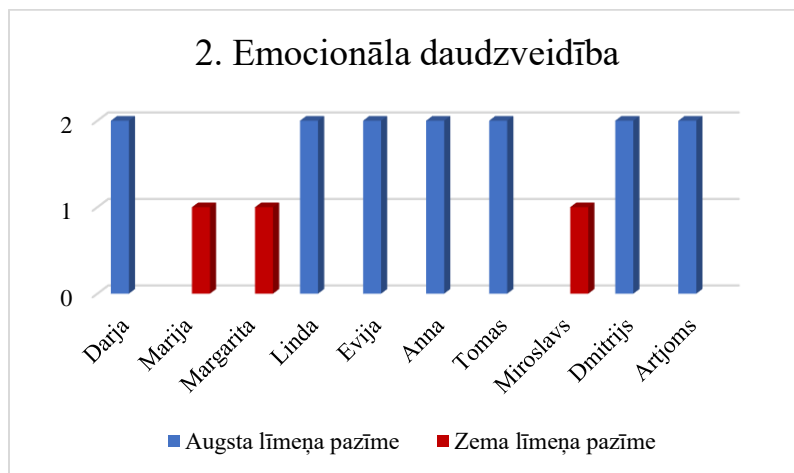
3.3.2. attēls. Kritērijs-Empātija

Analizējot iepriekš apkopotos rezultātus, var secināt, ka pirmajā nodarbībā novērojums parādīja ka 7 bērniem ļoti patika tas, ko viņi zīmē. Lielākoties bērni iesaistījās zīmēšanā ar prieku un tikai trīs bērni nebija apmierināti ar savu rezultātu, viens no viņiem atteicās zīmēt, pamatojot savu nevēlēšanos zīmēt šajā dienā.

2.Nodarbība

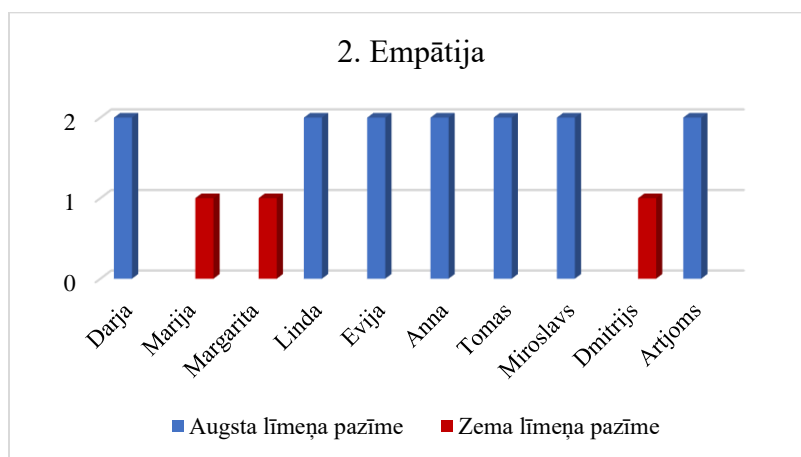
Kritērijs 1 – Emocionāla daudzveidība augsta līmeņa pazīmes-spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas, zema līmeņa pazīmes- grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas.

Kritērijs 2 -Empātija augsta līmeņa pazīmes-spēj just un izprast līdzās esoša cilvēka emocionālo stāvokli, zema līmeņa pazīmes-nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli,emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm.

3.3.3. attēls. Kritērijs-Emocionāla daudzveidība

Analizējot apkopotos rezultātus, var teikt, ka 3 bērni nebija sajūsmā par redzētajiem baloniem, Marija un Miroslavs bija nobijušies, Margarita saistīja šo nodarbību ar zivīm, kuras viņai bija žēl. Pārējie bērni bija tik pārsteigti jaunām un radošām eksperimentām. Rezultatā - bērnu zīmēšanas process bija ļoti emocionāls, bērniem bija iespējams spilgti novērot sajūsmu par iegūto rezultātu.

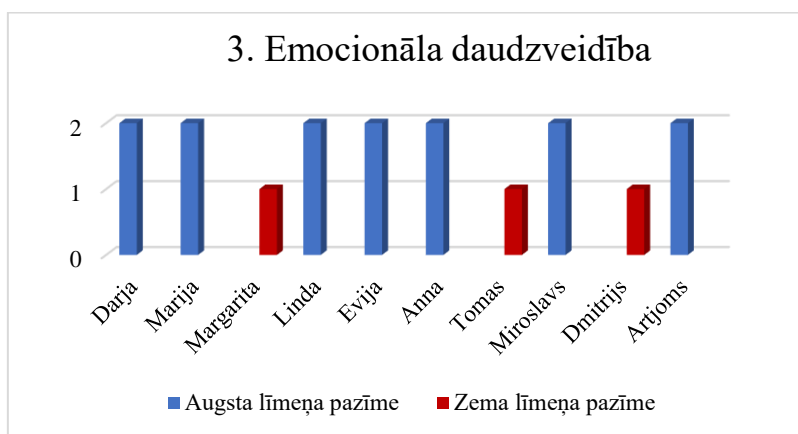
3.3.4. attēls. Kritērijs-Empātija

Anna sniedza labu atbalstu tiem, kuri nodarbības sākumā bija nobijušies no baloniem. Dmitrija zīmējums nebija radīts atbilstoši darba uzdevumam, jo nodarbībasdalībnieks nebija uzmanīgi klausījies, kā tieši jāveic darbs. Margarita arī centās pabeigt darbu savā veidā, viņa nebija pietiekoši izlēmīga, veicot uzdevumu.

3.Nodarbība

Kritērijs 1– Emocionāla daudzveidība augsta līmeņa pazīmes-spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas, zema līmeņa pazīmes- grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas.

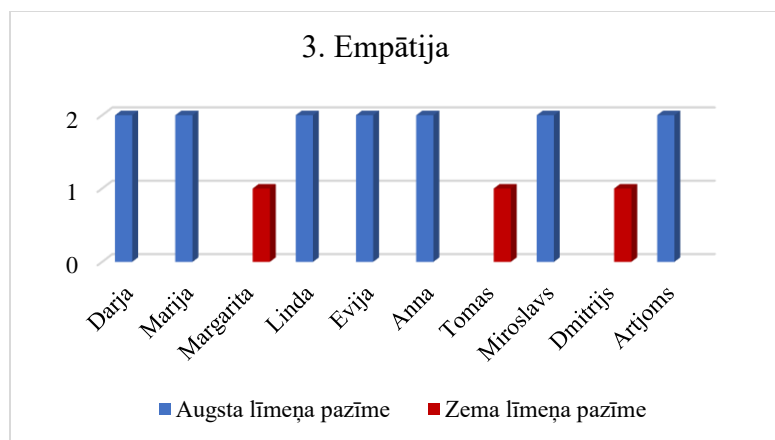
Kritērijs 2 -Empātija augsta līmeņa pazīmes-spēj just un izprast līdzās esoša cilvēka emocionālo stāvokli, zema līmeņa pazīmes- nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli,emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm.

3.3.5. attēls. Kritērijs-Emocionāla daudzveidība

Analizējot iepriekš apkopotos rezultātus var teikt, ka brīdi, kad skanēja melodija, bērni bija ļoti uzmanīgi, dažādi bērni zēmēja ar aizvērtām acīm. Bērni centās realizēt savas jūtas un emocijas uz zīmējuma. Viņi centīgi izpildīja melodijas tempu un ritmu.

Vēlme pēc radošuma pirmsskolas vecuma bērnam parādās vidē kurā viņš dzīvo. Viņa fantāzija un pašizpaušme ir realitātes uztvere, un radoši aktīvam bērnam ir attīstījusies novērošanas un vides uztveres prasmes. Šādam bērnam ir vairāk ideju un iztēles. (K.Gasparoviča, 2020). Pēc K.Gasparovičas domām bērns sāk novērtēt savus mākslas darbus, mērķtiecīgi izpaužot savas radošās spējas, nekam netraucējot, radot pozitīvu pasaules apziņu un uztveri (K.Gasparoviča,2020).

3.3.6 attēls. Kritērijs-Empātija

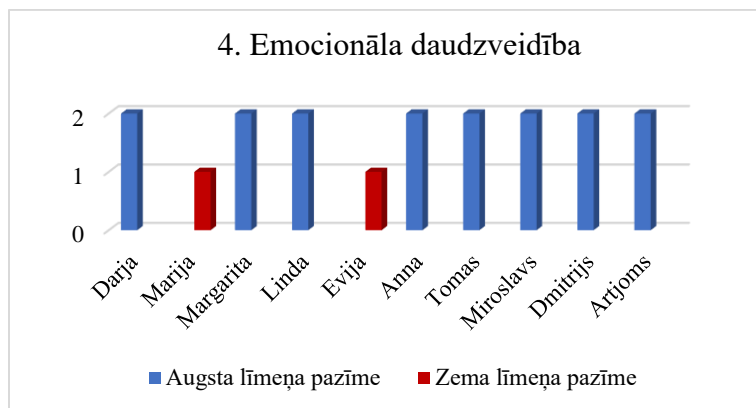
Iespējams, ka labus rezultātus iespaidoja iepriekšēja mūzikas nodarbība, kas notika tieši pirms šī uzdevuma. Trešajā nodarbībā 7 bērniem ir augsts līmenis. Pārējie 3 bērni vai ļoti ilgi zīmēja, viņiem bija grūti izteikt savu vizuālo iztēli ar skaņdarba palīdzību.

Iegūtie rezultāti tika vērtēti pēc 2 līmeņiem: augsts un zems.

4. Nodarbība

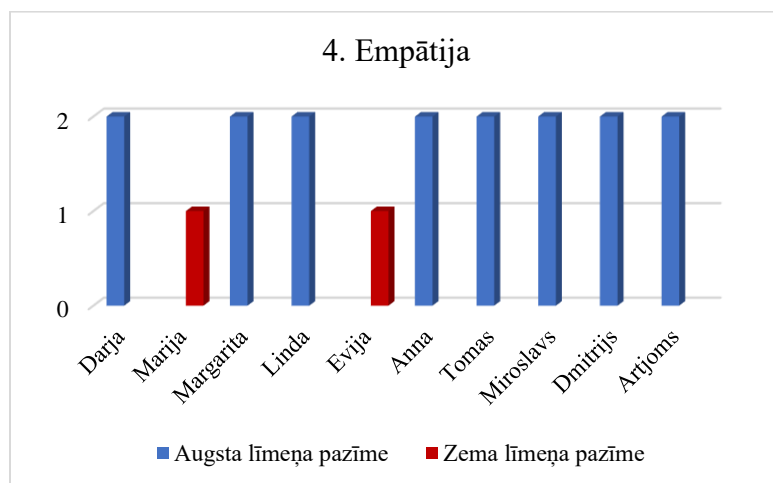
Kritērijs 1– Emocionāla daudzveidība augsta līmeņa pazīmes-spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas, zema līmeņa pazīmes- grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas.

Kritērijs 2 -Empātija augsta līmeņa pazīmes-spēj just un izprast līdzās esoša cilvēka emocionālo stāvokli, zema līmeņa pazīmes- nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli, emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm.

3.3.7. attēls. Kritērijs-Emocionā daudzveidība

Analizējot iepriekš apkopotos rezultātus, 8 bērni savas emocijas zīmēšanas procesā izpauđa augstā līmenī un ļoti izteiksmīgi. Bērni ļoti priecājās par iegūtu rezultātu. Bērni spēj darboties patstāvīgi un izteikt savu viedokli. 2 bērni tika novērtēti kritērija zemā līmenī, jo, izpildot savu zīmējumu, nebija tik ļoti ieinteresēti par rezultātu, viņi bija koncentrējušies uz savām rokām, ka tās bija notraipītas ar krāsu.

3.3.8. attēls. Kritērijs-Empātija

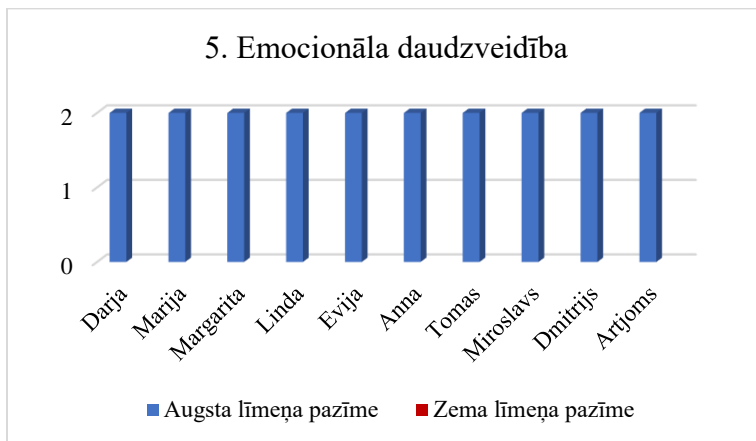
Analizējot iepriekš iegūtos rezultātus, var secināt, ka vairākums bērnu atbalstīja citus bērnus. Neskatoties uz to, ka pēc zīmējumu pabeigšanas bērni tomēr pievērsa uzmanību savām rokām, pats darba process viņiem ļoti patika, saprotot ka uzdevums ir interesants. Bērniem labi veicās ar jaunu tehniku, kā arī labprāt palīdzēja tam, kurš baidījās kļūdīties vai notraipīties ar krāsu.

Ē.Kalvāns savā gramāta norāda, pirmsskolas vecumā reakcijas ļoti mainās (raudot, aizsedzot seju ar rokām, saspiežot dūres, nodarot kaitējumu jebkuriem priekšmetiem). Laika gaitā šī reakcija kļūst vieglāk kontrolējama, tās spēks nav tik spilgti pamanāma. Bērns apzinās, ka būs jāpriecājas un jāskumst ne tikai par to, ko viņš šobrīd dara, bet arī par to, kāds būs rezultāts pēc padarītā (Kalvāns, 2018).

5.Nodarbība

Kritērijs 1– Emocionāla daudzveidība augsta līmeņa pazīmes-spēj atpazīt un paust situācijai atbilstošas emocijas, zema līmeņa pazīmes- grūtības atpazīt un arī paust emocijas, gan pozitīvas gan negatīvas.

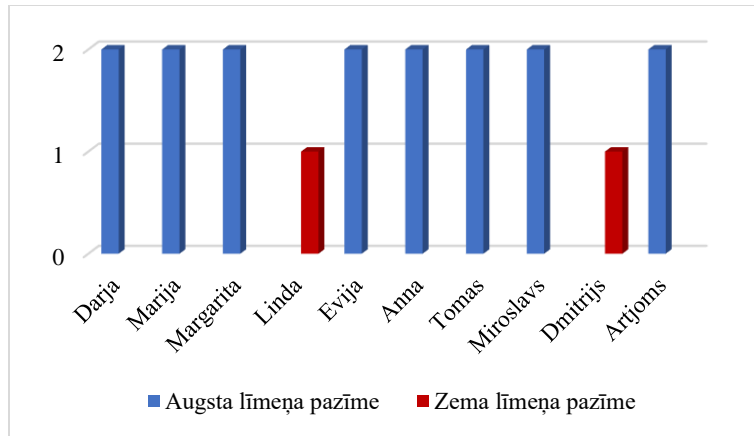
Kritērijs 2 -Empātija augsta līmeņa pazīmes-spēj just un izprast līdzās esoša cilvēka emocionālo stāvokli, zema līmeņa pazīmes- nespēj just un izprast līdzās esošā cilvēka emocionālo stāvokli, emocionāli centrēts tikai uz sevi un savām vēlmēm.

3.3.9. attēls. Kritērijs-Emocionāla daudzveidība

Analizējot iepriekš apkopotos rezultātus, varu teikt, ka šī tehnika bērniem ļoti patika. Visi 10 bērni bija pārsteigti par jauno uzdevumu, mācoties gan sajaukt krāsas, gan tās atšķaidīt, kā arī vienlaicīgi radoši fantazēt. Jūtams, ka bērni kļuva atvērtāki un emocionālāki. Viņiem bija novērojama bagāta iztēle, kas sekmēja emocionalitātes augsta līmeņa pazīmes. Iespējams, ka augstus rezultātus sekmēja gan pozitīvs emocionālais garastāvoklis, vispārējais zīmētprasmes līmenis, gan daudzveidīga iztēle.

Zīmēšana un radošais dizains mudina bērnus izpaust savu emocionālo pieredzi, ko viņi var izmantot mākslas stundās. Radošā darbība attīsta katra bērna spējas un attīsta viņa iztēli. Ar zīmēšanas palīdzību bērna pasaule kļūst gaišāka un skaistāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. Bērns, veidojot savu darbu, spēj atspoguļot novēroto. Zīmēšanas nodarbības veicina atmiņas, iztēles attīstību, psiholoģisko attīstību un realitātes uztveri (Frīdenberga, 2003).

3.3.10. attēls. Kritērijs-Empātija

2 bērni, kuri uzmanīgi neieklausījās uzdevuma izpildes nosacījumos, to izpildīja steigā un pavirši, tādējādi nerasniedzot vēlamu rezultātu un negūstot plānoto krāsu efektu.

F. Bilds uzskata, ja bērns nespēj iedomāties sevi cita cilvēka vietā, viņš nav spējīgs just otru cilvēku. Empātijas trūkums var būt par bērna sliktās uzvedības iemeslu. Bērns, kuram ir attīstīta empātija būs spējīgs sniegt palīdzību un dalīties ar savām sajūtām. Tātad empātija ir bērnam nepieciešamā prasme, lai viņš justos ērti un droši jebkurā dzīves situācijā (Bilds, 2010).

Secinājumi

1. Bērna emociju attīstīšanai ir liela psiholoģiska nozīme. Bērna jūtas un emocijas ir attīstās, mākslas darbu uztveres procesā bērnos attīstās spēja emocionāli pārdzīvot, uztvert un saskatīt skaisto un neglīto gan mākslā, gan vidē. Tēlotājmāksla kā līdzeklis bērna emocionālai attīstībai ir svarīga darbība gan izglītojošā, gan praktiskajā darbībā.

2. Jūtu un emociju vērtība dzīvē, cilvēka darbībā ir ļoti augsta. Emocijas un jūtas nosaka cilvēka uzvedību un reakciju, kā arī dzīves mērķu izvirzīšanu. Emocionālais stāvoklis veicinas bērna personības attīstību, ieaudzīnot viņā pozitīvas īpašības un labestīgu attieksmi gan pret vienaudžiem, gan pieaugušajiem. Pozitīvas emocijas sniedz adekvātu reakciju uz dažādām dzīves situācijām, tāpēc bērnam ir svarīga vide, kurā viņš atrodas, vecāku mīlestība un rūpes, kas bērniem sniedz laimīgu bērnību.

3. Bērna iekšējā pasaule kļūst bagātāka, bērns tiecas pēc patstāvības, bet tajā pašā laikā viņam joprojām ir nepieciešama pieaugušā palīdzība. Bērns interesējas par apkārt notiekošo, viņa pasaules uztvere visu laiku attīstās, kā arī tiek sasniegtas jaunas attīstības virsotnes.

4. Ir svarīgi, lai bērni jau no mazākajām grupām pakāpeniski apgūst dažādus vizuālās mākslas paņēmienus, tehnikas, tekstūras un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, kas ietverti mācību saturā. Vizuālās mākslas darbi ir tie, kuros bērni visspilgtāk var veikt eksperimentus, var apvienot vienā darbā dažādas tehnikas, materiālus, var izteikt sevi, savu pasaules uztveri, savas vēlmes un intereses, savu izpratni par daudzām lietām, izteikt savas emocijas, reizēm arī savas dusmas un sāpes, savus pārdzīvojumus.

5. Pedagoģiskajā procesā liela nozīme bērnam jāpiešķir pareizai psihiķes attīstībai. Ir svarīgi, lai psihiķes attīstība būtu saistīta ar pirmsskolas vecuma bērna enerģisku darbību. Pieaugušā uzdevums ir palīdzēt bērnam dot ieguldījumu bērnu spēju attīstībā, iemācīt bērnam pārvarēt šķēršļus, novērot apkārtējo pasauli un attīstīt viņa domāšanas un analītiskās spējas. Bet tajā pašā laikā neapspiediet bērnu patstāvību, nedariet visu bērna labā, dodiet iespēju sevi piepildīt un realizēt. Mācību process būs pozitīvs un veiksmīgs, ja skolotājs ņems vērā visas bērna spējas un intereses.

6. Mākslinieciskajā attīstībā ļoti svarīgi, lai bērni kļūtu par aktīviem dalībniekiem radošā pasākumā. Krāsai, formām, kustībām, ritmam vajadzētu rasties bērniem acu priekšā. Radoši un

patstāvīgi izteikt savas domas savos zīmējumos. Pamatojoties uz to, skolotājam ir jāattīsta bērnu spēja dabiski pastāvēt mākslinieciskajā darbībā, lai bērni rastu gandarījumu no sava darba un sasniegtā rezultāta.

7. Vizuālajā mākslā pirmsskolā 4 gadīgu bērnu emocionālais pārdzīvojums sekmēsies, ja skolotājs:

- Piedāvās idejas daudzveidīgai darbībai, mērķtiecīgi, atbildīgi un radoši izmantojot dažādus mākslinieciskos līdzekļus un materiālus;
- Ievēros pedagoga profesionālās ētikas normas, darba higiēnu un drošas darba vides nosacījumus;
- Respektēs katra bērna vajadzības un uztveri, darba procesu un tā rezultātu, atbilstoši katra individuālajām prasmēm un spējām, un vecuma īpatnībām;
- Palīdzēs gūt izpratni par atšķirīgām sajūtām, sniedzot emocionālu un praktisku atbalstu;
- Rosinās bērnus gan patstāvīgam darbam, gan kopdarbam, nodrošinot ieinteresētību par darba uzdevuma mērķi un pozitīvu rezultātu.

Literatūras un avotu saraksts.

1. Ancāne, G., Ancāns, A., Miksons, A., Remese, I. (2014). *Psiholoģiem un pedagogiem darbam ar skolēniem, kuriem ir uzvedības un emocionāli traucējumi skolas vidē*. Slimību profilakses un kontroles centrs. 7.lpp.
2. Anspaks, J. (2004). *Mākslas pedagogija. 1. daļa*. Rīga: RaKa.
3. Austruma, S. Radošums vizuālajā mākslā.
Pieejams:
http://zrkac.lv/picdown/skolam/20101122_dokumenti_lejupladei/4_S.Austrumas_prezentacija_s_izklasts.doc.
4. Bīdls, F. (2010). *Tu to vari! Kā palīdzet savam bērnam skolā izcelties*. Izdevniecība Avots. 87.lpp.
5. Caprara, V., Delle Fratte, A., Steca, P. (2002). *Determinanti personali del benessere in adolescenza: Indicatori e predittori („Personal determinants of adolescents’ well-being: indicators and predictors”)*. Psicologia Clinica dello Sviluppo, Vol. 2., p. 203-223.
6. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa bērna dzīvesveids*. Izdevniecība RaKa. 131-132.lpp.
7. Freitele, L. (2017). *Bērnu audzināšanas noteikumi*. Rīga: J.L.V. 18-21.lpp.
8. Fišers, R. (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. Izdevniecība: RaKa (latviešu izdevums). 18.lpp.
9. Frīdenberga, B. (2003). *Vizuālā māksla pirmskolā*. Izdevniecība: RaKa. 5.lpp.
10. Gīpenreitere, J. (2008). *Turpināsim saprasties ar bērnu*. Rīga: SIA NORDIK. 36.lpp.
11. Germanavičiene, G. (2021). *Apzināta bērnu audzināšana*. Apgāds ALI S. 107.lpp.
12. Gottman, J. M., & Levenson, R. W A (2002) *Two-Factor Model for Predicting When a Couple Will Divorce: Exploratory Analyses Using 14-Year Longitudinal Data*, Family Process, 41 (1), p. 83-9.
13. Mongomerija, H. (2020). *Brīnumu laiks*. Zvaigzne ABC.29.lpp.
14. Hibnere, V. Grasmane, L. (2002). *Bērna vizuālā darbība 2. Daļa*. Rīga: RaKa. 43.lpp
15. Karlgrēns, F. (2008). *Valdorfa pedagogija*. Jumava. 30-44.lpp.
16. Kājiņa, D., Aunīte, I. (2006). *Ka izprast bērnu*. Izdevniecība “Pētergailis”.69.lpp.
17. Kalēja-Gasparoviča D. (2020). *Bērna radošā pašizpaušme vizuālajā mākslā pirmskolā*. Rīga: LVU. 8-14.lpp.
18. Kalvāns, Ē. (2018). *Attīstības psiholoģija, mācību līdzeklis*. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. 37-50.lpp.

19. Krinkele, V. (2002). *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. RPIVA. 17.lpp.
20. Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma. Mācību un metodiskais līdzeklis pirmsskolas mācību programmas īstenošanai (2019). Rīga: VISC.
21. Ķirse, S. (2000). Tēlotājdarbība agrajā bērnībā. *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga.: Izglītība soļi.
22. Liepiņa, T. (2002). *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. RPIVA. 144.lpp
23. Mauriņa, I. (1999). Iztēli rosinoši paņēmieni tēlotājdarbībā.*Sākums*, Nr. 2., 26.- 29.lpp.
24. Miķelsone, I. (2003). Tēlotājdarbība pirmsskolā.*Es gribu iet skolā*. Rīga.: SIA Puse Plus.
25. Miķelsone, I. (2012). Tēlotājdarbība pirmsskolā. *Ceļā uz skolu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 220.- 236.lpp.
26. Purēns, V. (2019). *Kā izprast emocijas*. Izdevniecība RaKa 4-18.lpp.
27. Puškarevs, I. Golubeva, A. (1999). *Bērna attīstība*. SIA Kreilis un Ko. 8-31.lpp.
28. Petkeviča, O. (2008). Zīmēšanas izmantošana darbā ar bērnu psihotraumējošās situācijās. *Psiholoģijas Pasaule*, 2008, Nr. 2, 25.- 29. lpp.
29. Pirmsskolas mācību programma (2019). Rīga: VISC.
30. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC. 70-93.lpp.
31. Seligman, M., Csikszentmihalyi, M. (2000). *Positive Psychology: An introduction*. American Psychologist, Vol. 55, No. 1, p. 5-14.
32. Sīmane, Z. (1998). Vizuālā māksla 1.- 9. klase. *Skolotāja grāmata*. Lielvārde: Lielvārds.
33. Špona, A., Jermolajeva, J., Stangaine, I., Siliņa-Jasjukeviča, G., Tauriņa, A., Medne, D., Līduma, A., Randoha, A., Augstkalne, D., Vigule, D. (2015). *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskola*. Izdevniecība RaKa. 113-118.lpp.
34. Šteina, H. (2006). *Zīmes no citurienes*. Par ko vēsta bērnu zīmējumi. Rīga: [b.i.].
35. Vorobjevs, A. (2000). *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soļi. 143.lpp.
36. Vecgrāve, A. (2005). *Ceļvedis pieaugušajiem pa bērnības zemi*. Rīga: Zvaigzne ABC. 127.lpp.
37. Zāle, J. (2008). *Rotaļas ar krāsām*. Rīga: Izdevniecība RaKa. 20-21.lpp.
38. Радионова, О. П. , Катинене, А.И.. Палавандишвилли, Б.Л. (1994) *Музыкальноевоспитание дошкольников*. Под ред. О.П. Радыновой. Москва: Просвещение, Владос.

Internēta avoti

- 1 .<https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/macibu-satura-pilnveide/pilnveides-principi>

2. <https://www.delfi.lv/calis/enciklopedija/emocionals-berns-ka-pareizak-mierinat-satraukuma-brizos.d?id=50012091>

3. <https://www.vtdt.lv/single-post/art%C5%ABrs-s%C5%86egovi%C4%8Ds-k%C4%81ds-tad-irm%C5%ABsdien%C4%ABgs-skolot%C4%81js>

4. <https://mape.skola2030.lv/resources/10>

5. <https://mape.skola2030.lv/resources/82>

6. <http://spc.pruz hany.by/osobennosti-emocionalnogo-razvitiya-rebenka-doshkolnogo-vozrasta/>

Galvojums

Es, ***Alla Groza***

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Alla Groza

(vārds, uzvārds)

Datums: **2023. gada 18. decembrī**